

Шадд-хузран

68. шәкит

БƏХТИЈАР
ВАҲАБЗАДƏ

894.362-1
B27

12611-71921

Шәди-һизран

П О Е М А

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајҹан Республика
КИТАБХАНАСЫ

АЗƏРБАЈҹАН УШАҖ ВƏ КƏНЧЛƏР ƏДƏБИЈАТЫ НƏШРИЈАТЫ
БАКЫ — 1959

Рәсәми Минафыл Абдуллајев

«Фүзули...аләми-инсанијјәтдә тамами
гәмзәдәләрин вә мөһнәткешләрин јүклә-
рини көтүрмәк вә мәзлүмларын һалына
јанмаг үчүн хәлг олунубдур».

Фирудинбәј Көчәрли

ПРОЛОГ

Сэн мэним эн бөжүк устадым олдун,
Еј ана јурдумун бөжүк шаири.
Вэтэн көјләриндә күн тәк доғулдун,
Ишыгын бүрүдү гәринәләри.
Лаләләр ачылды синәндә гәмдән,
Әмәлләр, арзулар шаирисэн сән!

Нә вар белә, нә дејирсэн?

Нијә белә титрәјирсэн,

еј гәләм?

Мән елә бир каината бу күн учмаг истәрәм,
Ки, онун һәр сәјјарәси бөжүк бир каинатдыр.
Еј илһамым, о әлчатмаз зирвәјә мәнни чатдыр!
Еј гәләмим, күнәш кими алышајдын, јанајдын,
Сән ағачдан, көмүрдән јох, поладдан јаранајдын.
Сүр'әтини илдырымдан алајдын дејирәм ки,
Елә бәһри-мүһитә мән чуммаг истәјирәм ки,
О дәрјанын һәр гәтрәси бир сәнәт инчисидир.

Һәр дамласы атәш олуб үрәкләри исидир.
Еј гәләмм, күнәш кими алышмасан, јанмасан,
Еј илһамым, дәрја кими чәшуб далғаланмасан
О дәрјанын сирләрини көрә биләрсәнми сән?
Дәрја јарат о дәрјанын һәр кичик гәтрәсиндән.
Онун һәр бир тәлатүмү мәнә танышдыр—дедим.
Гәввас олуб о дәрјада мән чох үзмәк истәдим.
Батдым бирчә дамласында, дамласы да дәриндир.
Бурда фәрман гәзәб долу чәшгун ләпәләриндир.
Ләпәләрин гучағында долашдым ахшам-сәһәр,
Көзләrimi гамашдырды дибиндәки инчиләр.
Дәрк етмәдим мәнәсыны, чан һејрәтдән учунду.
Һејрәтимин шахтасында идрак донду, нә донду!

И К И М У Ё Л Л И М

Һејрәт, еј бүт, сурәтин көрдүкдә лал ејләр мәни.
Сурәти һалым көрән, сурәт хәјал ејләр мәни*.

Бир әлиндә китабча, бир әлиндә јасәмән,
Мәһәммәд аста-аста гајыдыр мәдрәсәдән.
Бир гајғы кизләнибдир дүјүмләнмиш гашында,
Бир дүнјанын сирри вар о далғын бахышында.
Нечин көрән о, белә пәришан, пәјмүрдәдир,
Нә дүшүнүр, нә аныр, үзүндәки гәм нәдир?

* Фәсилләрин әввәлиндә гара һәрфләрлә јазылан бүтүн эпиграфлар Фүзулининдир.

Бәлкә чаван шайрин бир гәзә вар башында?
Гәлбинә гармы јағыб өмрүн баһар јашында?
Нијә о далғын кедир, нијә пәришан кедир?
Елә бил һәр ан онун чанындан бир чан кедир?
О, бир дөнкә башында кәлиб сакит дајаныр,
Шам кими сакит дурур, шам тәк ичиндән јаныр.
Бахышлары санчылыр балача бир ејвана,
Арзусу бир күл олуб о ејвандан бојлана...
Гијамәтми гопар, ah!.. Бунлар әбәсдир, әбәс,
Арзу дан улдузудур, о һәр саат көрүнмәз.
Изтираблар, эзаблар ачарыдыр арзунун,
Чох-чох дашлы, кәсәкли јоллары вардыр онун.
О, бинанын өнүндә кәзинир јана-јана,
Дүшүнүр: «Бир гуш олуб гонајдым о ејвана.
Ah... ја да бир парчачыг долан булуд олајдым,
О ејванын үстүнә кәлиб көлкә салајдым.
Ахы бунлар нәдир ки, әлиндә кор фәләјин?
Каш чичәји олајдым ејвандакы дибчәјин.
Бахајдым, һеј бахајдым мән ордан өз Лејлама.
Ешгими сөјләјәјдим кечә-күндүз Лејлама.
О, мәнә су сәпәндә тохунајдым әлинә,
Ја бир дамчы су олуб мән гонајдым әлинә...»
О дүшүнүр...

Саатлар кәлиб кечир ан кими,
Јер күнәшин башына дөнүб доланан кими
Доланыр, һеј доланыр о, бинанын башына.
Дүнјанын ән мөһтәшәм бинасыдыр бу бина

Шаир Мəһəммəd үчүн!..

Севən о үрək үчүн

Елə бил бу бинанын үстүндən доғурду күн...

О үрək үчүн јəгин,

Бу бинанын өнүндən кечир јолу Кə'бəнин...

Дүшүнүр: «Бу бинаны тикən устаја гурбан,

Елə бил ки, нур јағыр онун даш-диварындан.

Јанды илһам чырагым

Бу бинада бəслəнən бир гызын нəфəсиндэн.

Һəјатымы, ешгими о гыза борчлужам мən...»

Асылыр нəзəрлəри

Сырға кими бу заман,

Дибчəкдəки чичəјин

Көрпə будағларындан.

Горха-горха јохлајыб

О, солуну, сағыны

Атыр бу дəм ејвана

Јасəмən будағыны...

Ата чыхыр ејвана,

Нəзəр салыр дəрд јана —

Кимсə дəјмир көзүң,

Дејинир өз-өзүңə.

О, көксүнү өтүрүр,

Јасəмəни көтүрүр.

«Дə нəт шейтəнə» — дејə

Əзиб атыр күчəјə.

Əзилən јасəмəнə баха-баха Мəһəммəd,

Дүшүнүр өз ешгини гəлби јуха Мəһəммəd.

Мəһəммəd

— Еј мүəллим, сən мənə нечə ил дəрс демисən,

Инди белə көрүнүр һər шеји тəрс демисən.

Сəнин чијəрпараны мən сеvirəm, нə олар? x. 4

Көз көрдү, көңүл эсди, мəним нə кұнаһым вар?

Бир-бир өјрəтдин мənə отуз ики һəрфи сən.

Отуз ики!.. Бу гəдər һəрфлəрин ичиндэн,

Үчүнү сəнин гызын—Лејла өјрəтди мənə.

Һејранам бу үч һəрфин һөкмүнə, гүдрəтинə,

Одур мəним синəмдə атəш олуб һеј јанан,

Ајин, шин вə бир дə гаф!.. бу үч һəрфдэн јаранан.

Ешг сөзү сөзлəрин султаныдыр, тачыдыр,

Ешг һəјат ағачыдыр!

Сən дə, мən дə, Лејла да бу ағачын барыјыг,

Торпагдан атəш алан ешгин аловларыјыг.

Гара торпаг олса да илк вə ахыр јеримиз

Ешгдир тинəтимиз, ешгдир чөвһəримиз.

Сən өјрəтдин, сən мənə шəклини бу һəрфлəрин,

Гызынса үч һəрф илə бу сонсуз көјүн, јерин.

Инсан дүјгуларынын сиррини ачды мənə.

Ешгимлə вагиф олдум бу дүјјанын сирринə.

Эһмəтини данмырам, чох борчлужам сənə мən;

Сən һəјат кəлмəсини јазмағы өјрəтмисən,

Һəјатын сирринисə гызын өјрəдиб мənə,

Мən борчлужам Лејламын о сəһрикəр һүснүнə.

Дилини өјрəтмисən

Китабларын мənə сən.

Оса мәнә өjrәдиб тәбиәтин дилини,
Онун сирли дилини, онун чәтин дилини.
Инди мән анлаjырам ешг имиш һәр нә варса.
Бәли, кимин гәлбини ешг атәши jахарса,
Дүнjаны дәрк еjlәjәр, ешг бир амал имиш,
Сәнин мәнә вердиjин «сам геjlү гал» имиш.
Еj мүәллим, неjнирәм чансыз китаблары мән?
Ән бөjүк китаб онун һүснүдүр..шө'ләсиндән
Ишыгланьыр мәнимчин мүбһәм сирри чаһанын...
Ешг бир мәһвәридир бизим гоча дөвраньын...
Еj мүәллим, оланы сөjlәдим сәнә jалныз,
Өзүн сөjlә, һансыныз гүдрәтли уstadсыныз?
Кәндли гызыдыр анам, бир пешокардыр бабам.
Өзүм дә, еj мүәллим, jазыламыш китабам.
Сәнин әлин бөjүкдүр, шаһлар әтәjиндәдир.
Үзү дөнүк дүнjанын һөкмү, күчү сәндәдир.
Сән шаһларын бағындан чох меjвәләр дәрмисән.
Сән өз чиjәрпараны һеч мәнә верәрмисән?—
Деjә көкүс өтүрүр о, дәриндән-дәринә,
Чеврильз jаваш-jаваш үз гоjур евләринә.

Ч А Н J А Н F Ы С Ы

Ешгдир ол нәш'еji-камил ким ондандыр мүдам
Меjдә тәшвири-һәрәрәт, неjдә тә'сири-сәда.

Мәдрәсә һүчрәсинә jығылыбдыр чаванлар,
Сәнәтә, шө'рә даир фикир jүрүдүр онлар.

Бири деjир: һәjатын һүснү, сүсүдүр сәнәт,
Бири деjир: үрәjин дөjүнтүсүдүр сәнәт.
Бири деjир ки, сәнәт тәбиәтин сәсидир,
Бири деjир ки, сәнәт ешгин илаһәсидир.
Бири деjир ки, сәнәт һәр бир шеjдән инчәдир,
Бири деjир ки, сәнәт адичә әjlәнчәдир.
Бири деjир ки, сәнәт чәлб едә билмир мәни.
Бири деjир ки, сәнәт инсан дүшүнчәсини,
Фикрини, хәjалыны учурур ганадында...
Тәләбәләр ичиндә Әбдүл Кәрим адында
Бир сиваслы* да варды,
Мүдавимләр һамысы она һөрмәт гоjарды.
О кечибдир һәjатын шахтасындан, гарындан,
Аглыjла, тәмкиниjлә сечилир достларындан.
Һәм дә көзәл неj чалыр, о чалыр jана-jана.
Ешидән һеjран галыр онун маһныларына.
Тәләбә достларындан о, jашлыдыр бир гәдәр,
Һәмишә олдуғу тәк jенә бүтүн нәээрләр
Jалныз она дикилир,

Тәмкинлә, аста-аста
Данышыр Әбдүл Кәрим:

— Еj мәним әзизләрим,
Сәнәт дәрjаjә бәнзәр, онун мин бир һалы вар,
Онун сирләрлә долу чаһи вар, чәлалы вар.
Киминин бу дәрjада көрдүjү чөр-чөп олур,

* С и в а с—Түркиjәнин гәдим шәһәрләриндәндир.

Кими дэ дибиндэки инчилэрэ вурулур.
Мэнчэ, чан жангысыдыр ше'р, сэнэт, а достлар,
Кимин ки, үрэјиндэ бир жангы вар, бир од вар.
О, дэрк едэр сэнэти,
Инсан мөһәббәтидир јарадан һәр сэнэти.
(Мөһәммәдә бахырды о, бунлары дејәркән.)
Сорушун, неј чалмагы нечә өјрәнмишәм мән?
Бунун өз тарихи вар.—
Јенә она дикилди суал долу бахышлар.
О, башыны јелләдиб бир аһ чәкди дәриндән,
Аһ алова чеврилиб сачылды көзләриндән.—
Һәр күнүң өз һөкмү вар.
О Чалдыран говгасы* башлананда, а достлар,
Дәлиганлы чавандым;
Султанын фәрманыны вәтән чағрышы сандым.
Халгым чағырыр дејә
Кетдим мұһарибәјә.
Ган јох иди көзүмдә,
Мин асланын күчүнү һисс едирдим өзүмдә.
Нечә говгаја дүшдүм,
Кечә-күндүз дөјүшдүм.
Јорулмадым бир ан да,
Һәр дәфә гылынчымы саға-сола чаланда

* Чалдыран мұһарибәси 1514-чү илдә түрк һөкмдары
Султан Сәлимлә Азәрбајҗан һөкмдары Шаһ Исмәјыл
арасында олмушдур.

Нечә шаһ әскәрини мән торпаға сәрирдим,
Гәһрәман олдуғуму һамыја кәстәрирдим.
Каһ әлдән, каһ ајагдан каһ башдан алдым јара,
Анчаг мөһәл гојмадым чандакы ағрылара,
Мин бир говгаја дүшдүм,
Кечә-күндүз дөјүшдүм.
Анчаг бир күн... аһ... о күн...
Илк дағыдыр өмрүмүн,
О күн мәним инди дә јадыма дүшән заман
Түстү галхыр башымдан,
Одсуз, көзсүз јанырам.
Мән о күнү инди дә гәм ичиндә анырам.
Гылынчымы сивириб ат белиндә сүзүрдүм,
Бу вахт бирдән өнүмдә бир шаһ әскәри көрдүм..
Дөнүб гачмаг истәди көрән кими о мәни,
Мәнсә мачал вермәјиб тез һағладым дүшмәни.
О дөнүб мәнә бахды, аман о нечә бахды!
Елә бил ки, һәр көзү ган долу бир чанахды.
О бахышлар бу заман
Рәһмсиз бир овчудан,
Рәһм, аман диләјән аһу тәк јалварырды.
Көзүм гызмышды мәним, мәндә инсафмы варды?
Ендирдим гылынчымы күрәјинә архадан,
О јыхылды. Бу заман
Бир неј дүшдү, гаргы неј, онун голтуг чибиндән,
Дијирләнди кәнара...

Дөнүб нәјә бахды. Мән

Нифрэтлә бахдым она.
 Бахдым јанагларындан сүзүлән көз јашына,
 Јохса о ағлајырды?
 Бәли, бәли, бу ара
 Көзләрини зилләјиб учан ағ булудлара
 Өмрүнүн дәфтәрини бәлкә вараглајырды.
 Лә'нәт шејтана дедим...
 Бу дәһшәтлән сәһнәдән узаглашмағ истәдим.
 О зарыја-зарыја мәнә «јахын кәл»—деди.
 «Сәнә бағышлајырам, кет о неји ал»—деди.
 Мәнә неј бағышлајыр, аман, аллаһ, буна бах,
 Онун үрәјинә бах, онун дүјғусуна бах!
 Мән тез ендим атымдан, әјилдим она сары,
 Синәмә дағ чәкирди һәзин пычылылары.
 О данышды. Сусду көј, сусду јер, сусду һәр јан.
 Тәзәчә евләндији, көзләри јолда галан
 Арвадыны анды о, көрпәсини анды о,
 Аһ чәкиб дајанды о.
 Башыны гучагладым,
 Һөнкүр-һөнкүр ағладым.
 Һәјәтымда илк дөфә нифрәт етдим өзүмә
 О, сөнән көзләријлә бахыб мәним үзүмә:
 — Гардаш, олан олубдур, сән јахамы ач,—деди.
 Аман аллаһ, ај аллаһ, о мәнә «гардаш» деди.
 Јахасыны тез ачдым,
 Деди:—Неји вер бәри.

Вердим, алды, әсирди јарпағ кими әлләри,
 Додағына апарды, сәсләр титрәди... чалды.
 Булудлар топаланды, күнәш сөндү, гаралды.
 О, нејими чалырды, нејми чалырды ону?
 Үрәјинин сәсини, ешгини, арзусуну
 Гатды јетим сәһһәдә о, нејин фәрјадына.
 Елә бил чағырырды кимјсә имдадына...
 Од чыхырды елә бил о јаныглы нәфәсдән,
 Гана дөнмүш үрәјим парчаланды бу сәсдән.
 Бу сәсдән чырағ кими каһ јаныр, каһ сөнүрдүм.
 Далыб нејин сәсинә дүшүнүр, дүшүнүрдүм:
 «Нечин дүшмән едирләр инсаны инсанлара,
 Сәбәб нәдир көрәсән бу күнаһсыз ганлара?
 Нәдән өтрү мән ону бу күнә салдым көрән?
 Төкүб онун ганыны һә газандым ахы мән?
 Онун нәғмәсиндәки јаныглы халлара бах,
 Шириң арзулара бах, инчә хәјаллара бах.
 Тәк онунку дејилдир бу халлар, зәнкуләләр,
 Мәнә дә чох доғмадыр бу кушәләр, наәләләр.
 Дүнја әсиркәмәјиб әзабындан ону да.
 Мән онун нәғмәсини, ешгини, руһуну да
 Анлајырам, дүшмәним
 Ола билмәз о мәним.
 Еләјсә, аһ, еләјсә бәс бу кәсә-кәс нечин?
 Ғылыңч вериб әлиңә шаһла султан бәс нечин
 Бирдәрдли гардашлары гырдырыр гардашлара?

Мәним жарам дежилми

Бу жазыгын көксүнө
Инди вурдугум жара?

Жаралы да бу заман

Жә'гин мәнә бунлары
сөйләмәк истәјирди.

Сөзлә демәди анчаг, сөзү секаһа верди...

Одуну, жангысыны, неј дә үрәкдән алды,

Неј үрәкдән үрәјә бир инчә көрпү салды.

Бирдән нәгмә кәсилди...

Көрдүм артыг кечинмиш...

Аглаја-аглаја мән,

Ону дәфн етдим һәмән.

Јухудадым елә бил, мән ајылдым јухудан.

Даһа мәнә башга чүр көрүнүрдү бу чаһан:

Артыг һәр шеји билдим,

Өлдүрүб о жазыгы мән өлүјкән дирилдим.

Гылыңчымы туллајыб о андача јерә мән,

О мәрһумун нејини тахдым онун јериндән.

Өјрәнмәјә башладым о күндән неј чалмағы,

Ону мәнә өјрәтди чан жангысы, көз дағы.

Сәнәт чан жангысыдыр, мәнә көрә, а достлар,

Бу дүнјанын одуна кәрәк јана сәнәткар».

О бунлары дејәркән Мәһәммәдә бахырды,

Мәһәммәдин көзүндән сел кими јаш ахырды...

Бу јаш, инсан инсанын гардашыдыр—дејирди,

Сәнәт чан жангысыдыр, көз јашыдыр—дејирди.

И К И Ы Ә Д И Ј Ј Ә

Фүзули, дөһрдән кам алмаз олмаз олмандан кирјан.
Сәдәф су алмајынча әбри нисандан көһәр вермәз.

Әјләшиб Мәһәммәд отағында тәк,
Ојнашыр үзүндә гәм булудлары.
Бајырда чүчәриб мин күл, мин чичәк,
Әријир гәлбиндә дағларын гары.
Үзүндән, көзүндән төкүлүр кәдәр,
Гәмләр дөвләтидир, дәрдләр варыдыр.
Ағаран дан јери, гызаран көјләр
Онунчүн Лејланын јанағларыдыр.
Боғур өз дәрдини о, јана-јана,
Ахытмағ истәмир көз јашларыны.
Гаралан үфүгләр андырыр она
Лејланын кәдәрли бахышларыны.
Мәһәббәт дүнјаны анлатмыш она,
Лејла Мәһәммәдчин ешгин адыдыр,
Гыврымсач, бәстәбој, гаракөз Лејла
Онун дүнјасыдыр, кайнатыдыр.
Баһар өз күлләри, чичәкләријлә
Лејланын адыны јазмыш дүзләрә.
Чөлдә пычылдашан јарпағлар белә
«Лејла!», «Лејла!»—дејир күндә мин кәрә.
— Јазмаг!..
Нәдән јазмаг?
Озанлар кими
Нәгмәјә чевирим мәһәббәтимн?

2 Шәби-һичран

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбайҗан Республика
КИТАБХАНАСЫ

Төкүммү гэлбимин бүтүн варыны?
Ничран кечэсинин азабларыны
Жазым пансы сөзүн гүдрөтүлэ мөн?
Аһ!.. Нечэ сөйлөмөк?

Нардан башламаг?

Нэ гэдэр чалышыр, көзү өнүндэн
Лежланын хэжалы чэкилмир анчаг...
Лејла ше'р кими, нэгмэлэр кими
Сэслэнир ашигин гулагларында.
Лејла гызыл донлу бир сәһәр кими
Сүзүлүб гапыдан кирир бу анда.

Мәһәммәд

— Аман, бу хэжалмы, рө'жамы? Әсла
Јох, бу хэжал дејил, өзүдүр...
Лејла!

Лејла

— Мәһәммәд!

Мәһәммәд

— Аһ, Лејла, де, бу сәнмисән?
Еј күнөш, сән көјдән јерә енмисән?

Лејла

— Ешгдән гүдрәтли дүнјада нэ вар?
Мәһәббәт јери дә көјә галдырар.

Мәһәммәд

— Сән одму, атәшми ја мәш'әлмисән?
Лејла, сөјлә, бура нечә қәлмисән?

Лејла

— Дедим ки, мәһәббәт кәтирәр... атам,
Мәним һәр ишимә көз гојур мүдам;
Мәни мәктәбә дә бурахмыр артыг.

Мәһәммәд

— Ешгин көјләринә чөкдү гаранлыг.
Инди биз нејләјәк?

Лејла

— Сән јаз, сән јарат,
Севмәк бир һәјәтдыр, јазмаг бир һәјәт.

Мәһәммәд

— Сон чарәм будурса гој дәрдим, сәрим
Мәним фикирләрим, дүшүнчәләрим,
Ешгим кағызлара сүзүлсүн дән-дән
Гара сачларынын рајиһәсиндән.
Сәнсиз гәһр едәрди бу чаһан мәни,
Сәнсэн бу чаһана бағлајан мәни!
О күн ки, гәлбими мән сәнә вердим,
Һәр шеј көзләримә көрүндү ајдын.
Варлығы нечлијә мән дәјишәрдим
Әкәр бу дүнјада сән олмасајдын.
Доғрандым, кәснадим мән дилим-дилим,
Дүнја әзаб еви, өмүр вәфасыз.
Көрдүјүм һәр шејә инан, севкилим,
Сәнин көзләринлә бахырам јалныз.

Һара бахырамса көрүрәм сәни,
Гуш сәси, чај сәси, сәнин сәсиндир.
Чәкәндә көксүмә күлүн әтрини
Санырам бу сәнин өз нәфәсиндир.
Гара көзләриндә батырам сәнин—
Бу көзләр дәрјадан, көјдән дәриндир.
Булуда дејирәм сачындыр јәгин,
Күлләр мәнә бахан нәзәрләриндир.
Јарпаглар—әлләрин, чешмәләр—көзүн,
Јағыш дамчылары—көз јашларындыр.
Дүнја јаранмысан мәнимчин өзүн,
Бахышым да сәнин бахышларындыр.
Китабам, кәл мәни ач вараг-вараг,
Көр нәләр чәкмишәм бу зәманәдән.
Вәфасыз билдијим дүнјаја анчаг
Сәнин сачларынла бағланмышам мән.
Дәрк едә билмәздим дәһри, варлығы
Һејран олмасајдым көзәллијинә.
Һүснүнүн әсрары, фүсункарлығы
Ана тәбиәти андырыр мәнә.
Сәнин мәһәббәтин тәбиәт гәдәр
Кенишдир, әлвандыр, дәриндир, күлүм.
Гәрибә олурмуш дүзү севәнләр,
Гәлбими сән өзүн кәл диндир, күлүм.

Лејла

— Мән ки, инанырам сәнин ешгинә.

Мәһәммәд

— Демишәм, севкилим, дејирәм јенә:
Сәнин үрәјиндир јурдум, мәскәним,
Мәһәббәт әгидәм, динимдир мәним.
Севирәм!

Севәнә нә ганун, нә дин?
Нәбиси чанандыр севән кәсләрин.
Бирдән башга дини гәбул ејләјән
Бир гәриб јолчуја бәнзәјирәм мән.
(Кәлин ғынамајын әсла сиз ону)
Бу динин һансы бир дин олдуғуну
Билмәдән, билмәдән еһкамларыны,
Танымадан онун имамларыны
Она кор-корана мән инанмышам.
Бу дини ән бөјүк бир дин санмышам.
Бу дини јаратды өз мәһәббәтим,
Бир дәрди ејләди јүз, мәһәббәтим.

Лејла

— Анд олсун улдуза, анд олсун күнә,
Ешгинин күчүнә, бөјүклүјүнә
Өз варлығым кими инанмышам мән
Илк дәфә мәктәбдә көрүшүмүздән.
Бу бөјүк ешг ки, бу күн сәндә вар,
Судан од чыхарар, оддан су алар.
Сәнин бу фүсункар мәһәббәтиндән
Инчиләр јарансын!..

Истәрәм ки, мән,

Ешгинә дәм тутуб көйләр мөләшсин,
Ешгин тарих олуб әбәдиләшсин.
Анчаг бир шәрт илә:

унутма бир ан,

Сән одлар јурдунун өз өвладысан!
Доғрудур, сән инди гүрбәт елдәсән.
Анчаг үрәјиндә јашасын Вәтән.
Вәтәнин өз дили, өз тарихи вар,
Олсун Вәтәнини танымајанлар!
Тој сәнин ше'риндә дил ачсын Вәтән!—
Онун күләкләри, онун чајлары,
Биз ајры дүшсәк дә өз елимиздән,
Гүрбәтдә өлмәсин дилимиз бары.
Сәнин бу илаһи, илк мәһәббәтин
Елинин дилиндә јазылсын кәрәк.
Сәнин ки, әлиндә дејилдир чәтиф
Дөндәриб: «дүшвары асан ејләмәк»
Ахы әрәб, әчәм дилләриндә сән
Јазмысан хејли.

Ширин сөзләрини баша дүшмәјән
Өз елин олмазмы сәндән килејли?
Сән әрәб, сән әчәм оғлу дејилсән,
Сәнин өз дилин вар, өз вәтәнин вар.
Өзкә јелкәниндә сејрә чыхма сән,
Сәнин өз дәнизин, өз јелкәнин вар.
(Ah!.. Вәтән көзәли, ah вәтән гызы,
Сәнә һалал олсун ананын сүдү.

Сәнин сөзләринлә мәним көзүмдә
Вәтән бир пиллә дә галхды, бөјүдү.
Белә өвладлары олан өлкәнин
Әсмәз гара јелләр башындан бир ан.
Еј вәтән көзәли, кәл өпүм сәнин
«Вәтән дили» дејән додагларындан.
Һагг сөзүн гәлбими титрәтди мәним.
Бу Вәтән торпағы гој олсун гәним
Вәтәндә јашајыб онун дилинә,
Руһуна, зөвгүнә, доғма елинә
Хор бахан намуссуз вәтәнсизләр!
Ән бөјүк дүшмәндир онлар бизләрә!
Ајлә намусуну чәкәрми көрән
Вәтән намусујла јашамајанлар?
Һејһат!.. һәлә чохдур евини Вәтән,
Гоһум-гардашыны милләт сајанлар.
Арзубу, хәјалы евинә сыған
Нә билир вәтән нә, ел нә, дил нәдир.
Хырда һиссләрлә јашајан инсан
Мин ил јашаса да елә көлкәдир!)

Мәһәммәд

— Доғрудур севкилим, доғрудур бунлар.
Мән Вәтән ешгијлә өтән бир гушам.
Мән сөздән елә бир сүфрә ачмышам,
Әрәб дә, әчәм дә ордан пај умар.
Анчаг о сүфрәдә ағыз ләззәтим,

Мәним өз дилимдир, өз лиса~~ним~~дыр.
О дилә бағлыдыр арзум, нијјәтим.
О, мәним ешгимдир, һәјәчанымдыр.
Азәри оғлујам... Нејләјим анчаг,
Һәр шеји атадан өјрәнир ушаг.
Тәзә чығыр ачмаг чәтиндир, чәтин,
Әбүл-үлаларын, низамиләрин
Ән кичик, ән ачиз шакирдијәм мән,
Ајрыла билмәјиб ән'әнәмиздән
Кәнарда сүрмүшәм ше'р кәмими.
Сәнә мә'лумдур ки, өз гәләмими
Ана дилиндә дә сынамышам мән.
Азәри дилиндә дејирләр бә'зән
Көзәл «нәзми-назик» јаратмаг олмаз,
Инчә мәтләбләрә әл атмаг олмаз.

Лејла

— Јох, јох! Бәс Нәсими, бәс Һәсәноғлу?
Онлар чохдан ачмыш бу чәтин јолу.
Садиг јолчусу ол бу јолун сән дә.
Азәри гызына көнүл верән дә
Көнлүнү бу дилдә кәрәк диндирә,
Зәиф кәлмәләрә оддан чан верә.
Ешгин гүдрәтлидир...

Бу ешг илә сән,
Гара торпага да рөвнәг верәрсән!
Буну көзләјирәм, мән сәндән буну,

О сонсуз ешгини, бөјүк арзуну,
Өз ана дилиндә әбәдиләшдир,
Ше'рини хағанла, шаһла күләшдир...
Сөһбәт давам едир бир хејли... Лејла,
Даһа бәсдир,—дејә галхыр јериндән.

Мәһәммәд

— Бир аз да әјләшин!

Лејла

— Јох, бәсдир даһа...—

Мәһәммәд аһ чәкир јенә дәриндән,—
Нә белә аһ чәкдин, аһын дағлаһа!

Мәһәммәд

— Һәсрәтин көксүмә вурду мин јара,
Ешит, нәләр дејир бу дејүнтүләр.
Бәс, бизим ешгимиз нә вахта гәдәр
Синәмиз алтында дустаг галачаг?
О, һачан көјләрә ганад чадачаг?
Күлүм, кәлишинә мән өзүм гурбан,
Кәлишин көзәлдир, кедишин—јаман.

Лејла

— Сәбр елә!

Мәһәммәд

— Еј мәним күлүм, күлшәним,
Көнүл дөзмүр һичран кечәләринә.

Улдузлар көзлөрүм олајды мәним,
Һәр биријлә мин ил бахајдым сәнә.
Дөвранын кәрдиши камымча дөнмәз,
Синәмдән ган ахар, јара көрүнмәз.

Лејла

— Јанырсан, әзизим, алыш, јан јенә,
Сәнәткар дедијин јанар чырагдыр.
Елин кәдәринә, елин гәминә
Шаир дә јанмајыб ким јаначагдыр?

Мәһәммәд

— Јанырам, десәм дә, демәсәм дә мән,
Мән ки, алышмышам нур олмаг үчүн.
Кечәрдим һәјатын дәбдәбәсиндән
Синәмә чәкилән бирчә дағ үчүн.
Сәбр јолчусујам...

Дәрдин әлнндән
Бүлбүл дејиләм ки, налә чәким мән.
Диниб данышарам вүсал анында,
Көнүл дилә кәлир сәнин јанында.
Сәндән ајрыланда дилим лал олур,
Сирдашым, һәмдәмим тәк хәјал олур.
Көзләрим өнүндә јарадарам мән
Сәнин сурәтини дүшүнчәләрдән.
Инди ки, кедирсән, «Еј афәти чан!»
Кет, онсуз да мәним өз бағрымдасан?

Анчаг мәним сәнә бир бәхшишим вар,
Бу, мәнә анамдан галыб јадикар.
Ешгимдән нишана сахда сән буну
Дејә о, мүчрүдән зәр медалјону
Чыхарыб истәјир таха бојнуна.

Лејла

— Јох, јох!

Мәһәммәд

— Елә бахма, күлүм, сән буна
Бунун гапағында јанан о ишыг,
Шаирин ешгидир, көтүр ешгини.
Сәнә кәрәк дејил бу јар-јарашыг,
Онсуз да зијнәтләр бәзәмир сәни.
Бизим ешгимиздән бир хатирә тәк
Бу кичик төһфәни аласан кәрәк.
Лејла медалјону салыр бојнуна,
Догрусу зијнәт дә јарашыр она...
Чыхыр аста-аста гапыдан онлар.

Лејла

— Мәһәммәд, мәним дә бир бәхшишим вар,
Һәлә һазыр дејил...

Мәһәммәд

— О нәдир көрән?

— Шаклини чәкирәм ахы сәнин мән.
Көзүмүн өнүнә кәтириб сәни
Чәкмәк истәјирәм...

Титрәјир гәләм,
Нечә чүр чәкмишәм сәнин шаклини,
Анчаг һеч бирини бәјәнмәмишәм.
Көзләрин елә бил јол чәкир сәнин,
Нәјисә, кимијсә көзләјир мүдам.
О сонсуз һәсрәти әкс еләмәкчин
Көлкә тапаммырам, рәнк тапаммырам.
Онлар аста-аста кечир чәмәндән
Мәһәммәд гымышыр:

Бир бура бах сән,
Бир бах чәлалына чөлүн, чәмәнин,
Баһар да һүснүнә һејрандыр сәнин.
Баһар зијнәтини сәндән көтүрмүш,
О, сәнә һәр шеји гурбан демишдир.
Сәнин көзләрини јухулу көрмүш,
Отлардан чәлләрә фәрш дөшәмишдир.
Өтүрүб Лејланы шаир бир гәдәр
Ғајыдыр евинә...

Јенә фикирләр,
Јенә дүшүнчәләр, јенә хәјаллар,
Елә бил доланыр башына рузкар...

Еј Фүзули, ғалмишам һејрәтдә билмәм һејләјим
Девр залим, бәхт нафәрчәм, тәләб чох, өмр аз.

Кечәләр јаман олур,
Кечәләрин гојнунда
Сиррләр пунһаң олур.
Кечәләрин зүлмәти
Удур һәр чинајәти.
Зүлмәтин гучағындан
Чыхыб доғулан сәһәр,
Тәзә анадан олмуш
Адсыз көрпәјә бәнзәр.
Һәлә кунаны јохдур,
Тәмиздир көј дә, јер дә.
Һәлә пакдыр, тәмиздир
Көрпә кими сәһәр дә.
Һәлә пас көтүрмәмиш
Онун тәмиз үрәји,
Керпәнин нәфәсидир
Сәһәрин саф күләји.
Елә ки, күндүз олур,
Јахшы-јаман дурулуру.
Әмәлләрә, ишләрә
Шәһид кими бахыр күн,
Бүтүн чинајәтләри
Елә бил өртмәк үчүн

Көжлөр өз зүлмәтини
Сәрир жерә кечәләр,
Арха дурур елә бил
Чаниләрә кечәләр.

Кечәләр јаман олур,
Кечәләрин гојнунда
Сиррләр пүнһан олур.
Кечәләрин зүлмәти
Удур һәр чинајоти.

Бах белә бир кечәдә, кечәнин зүлмәтиндә
Гындан чыхды бир гылынч ханын имарәтиндә.
Бу гылынч дүз көксүнә енди Ибраһим ханын,
Дујан бир чан даш олду өз һөкмүјлә заманын.
Күнәш өз телләрини јајан кими дүзләрә,
Кечә өз сирләрини данышды күндүзләрә.
Багдад бу бәд хәбәрдән чалхаланды бир анда,
Инсан нәләр төрәдир бу вәфасыз чаһанда.
Инсан! Сәнин камалын көјләрдән дә дәриндир,
Дүнјадакы көзәллик сәний әмәлләриндир.
Сән гадирсән һәр шејә! Бу гүдрәт ки, сәндә вар,
Бәд әмәлдән нә чыхар?
Инсан, сән ки, дүнјаны дәрк етмисән дәриндән,
Бәс нијә дојмур көзүн дүнја нә мәтләриндән?
Ким өлдүрдү ханы, ким?
Ким төкдү бу ганы, қим?

Кимдир ханын гатили?
Билән билди, динмәди,
«Мәнә нә дүшүб»—деди.

Ханын гардашы оғлу о күн кечди ханлыға,
Әл атды јаманлыға.
Талан етди сарајын дәвләтини, варыны,
Зүлфүгар,
Әмисинин јахын адамларыны
Мәһв етдирди,
Талады бүтүн обаны, ели.
Багдада һаким олду алчаг әми гатили!
Нечин етди буылары?
Нечин о мәһв ејләди күнаһсыз инсанлары?
О, бунылары едиркән,
Үрәкләри сарсыдыб неј кими инләдиркән,
Инләдими көрәсән даш үрәји бир аныг,
Неч чөкдүмү көрәсән көзләринә гаранлыг?
Јох, јох! Рижасәт ешги јаман олур, чох јаман,
Онун әлиндән аман, онун әлиндән аман!
Бу дәрлә тутуланлар инсанлыға јад олур,
Ады инсан олса да, инсана чәләд олур!
Дүнја беләләринә көрүнүр өзкә донда,
Гәлби, һисси әријир рижасәт аловунда.

Фүзули бу хәбәрдән кәдәрләнди, тутулду,
Залымларың әлиндә өлкә ојунчаг олду.
Өз көксүндә дујду о, һәр ачыны, јараны—

Агсаачлы гоча Шәргин сонсуз бәлаларыны.
Шәргин дәрди бөжүкдүр гәдим тарихи гәдәр,
Дидир бири-бирини тәригәтләр, нәсилләр.
Гардаш гардаша дүшмән, огул атаја дүшмән,
Дидир бири-бирини хаганлар һиккәсиндән.

Фүзули өмрү боју
Нечә-нечә ганларын,
Одларын, үсјанларын
Бурда шаһиди олду.
Јурда дәјән зәрбәләр
Балача Мәһәммәдин
Синәсинә вурулду.
О һәлә ушаг икән
Торпағын јарасыны,
Өз елинин, јурдунун
Матәмини, јасыны
Дујмуш өз үрәјиндә,
Доғмуш бу јаралардан
Минбир сөз үрәјиндә.
О, һәлә ушаг икән
Дүшүнмүш ичин-ичин:
«Бу јоллар, тәфригәләр,
Тәригәтләр нә үчүн?»

О, бир шә'р дә јазды Зүлфүгарын адына,
Шә'р дүшдү дилләрә, тез јайылды һәр јана.
Ријасәт давазыны шә'рлә гамчылады,
Сөзләрдән көнүлләрә санки нур дамчылады:

...Ријасәт! Һөкмүн чатыр бу дүнјада һәр јерә,
Сән шәрәф кәтирирсән бә'ән шәрәфсизләрә.
Сән алчаг бир вүчуду гијмәтә миндирирсән,
Сән ади бир инсана «даһилик» дә верирсән!
Нәләр чәкир адамлар сәнин фәрманларындан!
Бә'ән сәнин күчүнлә, гүдрәтинлә бир инсан
Бир топ кими ојнадар әлиндә бу чаһаны,
Минләрә өлүм јазыр бир шаһын бир фәрманы.
Јолун ганла, өлүмлә, чинајәтлә долудур,
Бәшәр ријасәтләрин, рүтбәләрин гулудур.
Шә'р кәзди дилләри, кәлиб чатды сараја,
Алды јалтаг күбарлар Зүлфүгары араја.
— Хан сағ олсун, Фүзули артыг һәддини ашды
Биз һеч, будур инди дә кәлиб сизә саташды.
Дирәк олду көјләрә Зүлфүгарын нә'рәси,
Бөјүк бир фәрман олду бир алчағын чыр сәси:
— Аздыр она өлүм дә, кәрәк она дағ вурам,
Шә'р дејән дилинә од басам, гадаг вурам!
Тез бир чәза дүшүнүн, ағыр чәза!
Күбарлар
Һәрәси бир сөз дејир.

Бөјәнмәјир Зүлфүгар.

Вәзир галхыр ајага:

— Хан сағ олсун, бу шаир
Мүәллиминин гызы Лејланын ашигидир.
Сиз бу гызы алсаныз онун әлиндән әкәр,
Фүзулинин гәлбинә мәһшәр дағы чәкиләр.

— Бах бу јахшы хәбәрдир, бу тәдбирә мән варам,
Истәдијим гисасы инди ондан аларам.
Кедин гызы кәтирин, гәмләрим унутулсун.
Шаирин севкилис ханын кәнизи олсун!

И К И НӨКМДАР

Вадийи вәһдәт һәгигәтдә мәғами ешигидир,
Ким мүшәххәс олмаз ол вадидә султандан кәдл.

Ханын едчиләри минбир вәд илә
Гоча мүәллимә тутдулар дилә.
Гызы кәтирдиләр сараја зорла.
Һәр шеји сарајда анлады Лејла.
Јетирди өзүнү хачә о саат,
Бахды тәзә овун үзүнә мат-мат:
— Аллаһ, бу һурими, мөләкми—дејә,
Хачә һејран галды бу көзәллијә.
Һәрәмләр дәјдиләр бири-биринә,
Бахдылар һәсәдлә рәгібләринә.
Кәлди мешшатәләр, бир анда кәлди,
Кәлин отағында мејдан дүзәлди.
Ону саламлајыб, хош диндирдиләр;
Сарај әдасыјла кејиндирдиләр...
Үзүлдү һәр јердән Лејланын әли,
Елдән ајры дүшдү елләр көзәли.
Анчаг ширин сөзләр, ширин вәдәләр,
Тәһгирләр, тәһдидләр, мин чүр һәдәләр

Онун инадыны гыра билмәди.
«Мән өз мәнлијими сатмарам!»—деди.
Хәбәр чатды хана, гәзәбләнди хан,
Гулаглар тутулду бағыртысындан:
— Нечә?
Ипә јатмыр?
Чәнкијә бир бах!
Мәним ирадәмә тәслим олмамаг?!
Јахшы! Бу ахшам
Мән өзүм онунла һесаблашарам!..

Көр нәләр јарадыр һөкмү дөвраның:
Лејла һүзүрунда дајанмыш ханың.
Хан, гызы көрүнчә бир тәһәр олду,
Чатылды һејрәтдән онун гашлары;
Көзү думанланды, нитги тутулду,
Көрүнчә сүзүлән о бахышлары.
Јанды үрәјиндә еһтирас оду,
Гәзәби сојуду, һирсн сојуду.
Көзәллик! Ким сәнә «мән корам»—деди.
Де, сәнин өнүндә ким баш әјмәди?
Үрәкләр башында вар јерин сәнин,
Гылындыан итидир кәсәрин сәнин!
Де, сәнин күчүндән бөјүк күч ханы?
Алан сән олурсан ихтијарыны
Инсаның әлиндән бир ан ичиндә.
Бә'зән әгидә дә, мәсләк дә, дин дә

Сәнин атәшинә јаныб күл олур,
Әмәлләр, арзулар көјә соврулур.
Дининдән әл чәкиб о Шејх Сән'ан
Бәјнуна бир анда хач салмадымы?
Мәсләки јолунда учалан инсан
Көзәллик өнүндә алчалмадымы?
Көзәллик дашы да кәтирәр дилә,
Һөкмүнә рам олар вәһшиләр белә.
Хан, гызы көрүнчә бир тәһәр олду,
Чатылды һејрәтдән гара гашлары;
Бәдәни учунду, нитги тутулду,
Көрүнчә сүзүлән о бахышлары.
Бахышлар...
Нә гәдәр дәриндир һәлә,
Батар о көзләрдә гәвваслар белә.
О илаһи көзләр, о улу көзләр,
О нәркиз бахышлар, јухулу көзләр
Јатан дүјгулары јухудан ејләр,
Бирчә сүзүшәндә мин бир ган ејләр.
Нәјат ешги илә о долу көзләр,
О хумар бахышлар, јухулу көзләр—
Бөјүк бир шаирин илһам чырағы
Алчаг бир гатилин өнүндә јаныр:
Шаирин гәлбинә чәкилән дағы
Хан өз аләминдә интигам саныр.
Хејр!
Гисасында јанылмысан сән!

Бу гисас дејилдир әкәр дүшүнсән.
Сәнин интигамын дүшүнсән дәрин,
Јанғыја чан верән јели андырыр.
Илһам дәрјасыны өз рәгибинин
Даһа да чошдурур, далғаландырыр.
Бу чошгун далғалар бүтүн чаһана
Сәс салачаг, бу сәс күчлүдүр, һагдыр.
Заман өз сәсини гошараг она
Адына лә'нәтләр јағдырачагдыр.
Лә'нәт охујачаг нәсилләр сәнә,
Гој ганад вермәсин бу илләр сәнә.
Күвәнмә тахтына, бишәрәф инсан,
Сән ајлар, сән илләр һөкмдарысан,
Оса әсрләрә һөкм едәчәкдир,
Зүлм јашаса да өмрү көдәкдир.
Хан, гызы көрүнчә бир тәһәр олду,
Чатылды һејрәтдән онун гашлары;
Бәдәни учунду, нитги тутулду,
Көрүнчә сүзүлән о бахышлары.
Сарсытды сәһријлә көзәллик ону,
Көзәллик өнүндә әфсунланды хан.
Илк дәфә унудуб хан олдуғуну
Өзүнү бир ади инсан санды о.
Гылынч чәкди һүснүн сәһрикарлығы,
Хан даныша билмир, сусур лал кими.
Гызын көзәллији, гызын варлығы
Көрүнүр көзүнә бир хәјал кими.

Көзүндө кичилир, алчалыр онун
Тахты, рижасети, һөкмү, ферманы.
Иланы жувадан чыхаран эфсун,
Гузуја дөндөрир зүлмкар ханы.
Хачәни сәсләјиб:

— Апарын!— деди.

Гызы апардылар һәрәмханәјә,
О күндән көз јумду хан да һәр шејә.
Кечди бир нечә күн, ханын көзләри
Рәјалар ичиндә думанланырды.
Хан о күндән бәри, о күндән бәри
Һәр нә көрүрдүсә јуху санырды.
Дүшүнүр: көрәсән о көзәл сәнәм.

Һүсүнүн сәһрини һардан көтүрмүш?

Хан баша дүшмүрдү нәјди о аләм,
Нағылмы ешитмиш, јухуму көрмүш?!

Хачәни чағырыб јанына бир күн
Хан өз үрәјини данышды бүтүн.

Сөјләди Лејлаја вурулдугуну:

— Баш һәрәм гојурам— деди— мән ону...

Хачә хан әмрини чатдырды гыза,

Јенә көјләр кими тутулду Лејла.

Лејла

— Бу сөзләр хаһишми, јохса әмрми?

Хачә

— Хаһиш!

Лејла

— Һәрәмханә бәс ејләмирми?

Хачә

— Јох! Сән улдузларын ән парлагысан,
Сәнин чамалына һејран олуб хан.
Хан дејир: мән ону севирәм... мүдам
Көзүмү зилләјиб үзүнә бахсам
Дојмарам, дојмарам ондан јенә дә.

Лејла

— Белә дејәчәкдир өзкәсинә дә.

Хачә

— Јох, демәз!

Лејла

— Боғмарам гәлбин сәсини,
Севирәм, еј хачә, мән өзкәсини.

Хачә

— Гызым, тәпик атма кәл өз бахтына.

Лејла

— Мүмкүн дејил!

Хачә

— Инди нә дејим хана?

Лејла

— Де ки, үз дөндәриб мәнәббәтимдән,
Учуз шөһрәтләрә әјилмәрәм мән!

Х а ч э

— Гызым, инад олма, инады сындыр,
Анла ки, хан санин һөкмдарындыр!

Л е ј л а

— Хачэ, дедијини јахшы дүшүн бир,
Гэлбин һөкмдары мähэббәтидир.

Јаман инчитдиләр Лејланы о күн,
Дунја зиндан олду Мәһәммәд үчүн.
Лејла разы иди өз әмәлиндән,
О, зәһәр ичмишди ешгиң әлиндән,
Мәһәббәт јолунда чәкдији эзаб
Она кәдәр дејил, вүгар кәтирди,
О, өз һәјатыны, чаван өмрүнү
Уғурсуз тәлејин һөкмүнә верди.
О деди:—Зүлмүнлә, еј чәрхи-дөвран,
Чијәрим ган олду, јараланмышам.
Анчаг демәрәм ки, сән бивәфасан,
Вердијин чәфаны вәфа санмышам.
Онун эзабыны чәкди Мәһәммәд,
Сифариш көндәрди далбадал хана.
Үрәјиндә ағры, көзүндә һәсрәт,
О, лә'нәт јағдырды чәрхи-дөврана.
Јазды: «Танымырам нә дин, нә ганун».
Јазды: «Дүшмән гәвн, тәлејим эбун».
Јазды: «Гыјарлармы, күлә? Гајдадыр

Бүлбүлү саларлар гәфәсә, еј хан.
Һөкмүн ки, өлкәдә һәр јерә чатыр,
Чәкинмә бүлбүлүн аһ-фәганындан.
Күвәнмә һөкмүнә, тәхти-тачына,
Заманын јоллары дүјүн-дүјүндүр.
Зүлмүн гылынчыны бәсдир, сал гына,
Күлә әл галдырмаг күчсүзлүјүндүр.
Горхмурам зүлмүндән, сијасәтиндән,
Шаирәм, гараја ағ демәрәм мән!
Сәндә зәррә гәдәр инсаф вар исә,
Күлү јох, бүлбүлү сал о мähбәсә!..
Мәктублар далбадал ахды сараја,
Әјанлар алдылар ханы араја.
Һәрә бир сөз деди,
Чох дүшүндү хан,
Јенә дә дөһмәди өз инадындан.
Деди:—Тез сараја чағырын ону,
Анладаг шаирә гудурдугуну!..

Сағында, солунда јалтаг күбарлар,
Бир јанда Фүзули, бир јанда Лејла.
Ханын көзләриндә од вар, алов вар,
Кәһ саға бојланыр, кәһ бахыр сола.

Х а н

— Дејирләр, Лејланын Мәчнунусам сән,
Нә дејә биләрсән мähәббәтиндән?

Фүзули

— Әсил ашиг мәнәм дүзү, һөкмдар,
Мәчнунун дүнјада анчаг ады вар.
Мәнәм бу әсрдә ешгин аллаһы,
Мәни бәнзәтмәјин Мәчнуна зинһар,
Аһымча олсајды Мәчнунун аһы
Јува тикәрдими башында гушлар?

Хан

— Лејланын шәһинә онда кәрәк сән
Бурда бәдаһәтән шә'р дејәсән...
Фүзули данышмыр...
—Һә, бәс нә олду?
Һәчв дејән дилин нијә тутулду?
Фүзули данышмыр...
Әмр едирәм мән:
Кәрәк һүзурумда шә'р дејәсән!

Фүзули

— Бир хан олсаныз да буну билин сиз,
Мәним һөкмдарым сиз дејилсиниз.

Хан

— Сәнин һөкмдарын бәс кимдир көрән?
Өзкә ханлығынмы тәб'әсисән сән?

Фүзули

— Лејла намусумдур, Лејла арымдыр,
О мәним јеканә һөкмдарымдыр.

Әмүр дастанымдыр о көзәл пәри,
Һөкм онун һөкмүдүр, әмр онун әмри.

Күлүр көзләриндә Лејланын чаһан,
Дејир:—Белә олар севәнләр, еј хан.
Онун һәр кәлмәси ешгин сәсидир,
Ашигин султаны мә'шугәсидир.
Һөкмдар, бу сирри јахшыча бил сән,
Севки дүнјасында һәлә тифилсән.

Хан

— Сус!

Фүзули

— Суса биләрми долу үрәкләр?
Зәнчир көтүрмәјир азад диләкләр!—
Дејә чаван шаир галхыр үсјана.
Бүтүн гәзәбини јағдырыр хана:
— Ешит сөзләрим, еј хан, инди сән,
Мән дә сәнин кими бир һөкмдарам.
Сән өз һөкмүн илә кәлди кедәрсән,
Мән һәмишә сағам, һәмишә варам.
Еј хан, өлкәләрә сән һөкмдарсан,
Мән сөз ордусунун сәркәрдәсијәм.
Сәнин зүлмүн илә хар олур инсан,
Мәнсә әдаләтин, һаггын сәсијәм!
Сән дә шаһ, мән дә шаһ....
— Сән өлкәләри,

Мөнсә көнүлләри фәтһ едирәм, хан!
Гылынчдыр, низәдир силаһын сәнин,
Мәним силаһымса сөздүр һәр заман.
Гылынч бу күн варса, сабаһ пас тутар,
Гылынчдан итидир, сөз һәмишә вар.
Гылынчла, мизрагла сән данышырсан,
Мән нәшә доғуран сөздәрлә, еј хан.
Инди ки, беләдир, кәл мәндән әл чәк,
Ахы, чәкишәнләр тај олсун кәрәк!
Кәл мәним Лејламы алма әлимдән,
Онсуз нәфәси јох, гуру чанам мән.

Х а н

— Мәнә дә, еј шаир, бах бу кәрәкдир.
Сәни өмрүн боју инләдәчәкдир
Бу күн һүзурумда дедијин сөздәр,
Кәрәк һәсрәт гала сәнә о көзләр.
Өлүм белә аздыр сизә, дајанын,
Икиниз бир ода јандыгча јанын!

А һ, О З А Л Ы М О В Ч У Л А Р !..

Охун кәлдикчә синәмдән сәдалардыр чыхан билмәм,
Дил ејләр нәлә, ја пејкан дәјәр синәмдә пејканә.

Бу әһвалатдан сонра һәлә бир нечә ај да
Сахладылар Лејланы мәһбус кими сарајда.
Лејла солду, саралды хәзан вуран бағ кими,
Сызлады кечә-күндүз јағсыз бир чыраг кими,

Үрәјинин дәрдини деди о бәхти гара,
Күндүзләр булудлара, кечәләр улдузлара.
Јухусу да кечәләр онун әршә чәкилди,
Сүбһә гәдәр көзләри тәк чыраға дикилди.
Деди:—Сән дә јанырсан, мән дә... бир фәргимиз
вар

Јангы елә јангыдыр, бу фәрг бизи ајырап:
Сән кечәләр јанырсан, мәнсә, мәнсә, еј чыраг,
Һәм кечәләр јанырам, һәм күндүзләр, дәрдә бах!

Зүлмләр, ишкәнчәләр сарсытмыр анчаг ону,
Фүзулинин вердији о гызыл медалјону
Синәсинә басараг һычгырыр сүбһә гәдәр.
Фүзулинин јаздығы көнүл јахан гәзәлләр
Сарај диварларыны дәлиб кечир бир анда,
Бу гәзәлләр күл ачыр гызын додагларында:
«**Ашијани-мурги**»дил зүлфи-пәришанындыр,
Ганда олсан, еј пәри, көнлүм сәнин јанындадыр.
Ешг дәрдилә хошам, әл чәк әлачымдан, тәбиб,
Гылама дәрман, ким һәлаким зәһри-дәрманында
дыр.

Бәс ки, һичранындадыр, хасијјәти, гәт'и һәјат,
Ол һәјат әһлиңә һејранам ки, һичранындадыр».
Муғам үстдә охујур Лејла бу сәтирләри,
Һејран гојур сәсинә о, көләри, јерләри.
Бу сәс әридир гишын шахтасыны, гарыны,
Бу сәс дилә кәтирир сарај диварларыны.

(Дәрди ағыр дежилдир дәрдини билмәјенин,
Дәрди јаман ағырдыр севиб севилмәјенин...
Дәрдинә дәрд чатармы

Һәм севиб, һәм севилиб
Ешги јетим галанын?

Һәм өзү, һәм ашиги

Бир алчағын әлиндә
Гул олуб алчаланын!)

Хан көзләди,

Көзләди,

Чатмады арзусуна;

Гызын инадкарлығы чох ағыр кәлди она.

Чох дүшүндү, нәһәјәт, һижләләрә әл атды,

Бир кечә гол күчүнә мәгсәдинә о, чатды.

Сарај әһли белә бир хәбәр јадды һәр јерә:

Лејла сүркүн едилмиш Бағдаддан јад елләрә.

О күндән дә Фүзули дәрә ашды, дағ ашды,

Обалары, елләри ојмаг-ојмаг долашды.

Ше'р деди, инләди, о, «Лејла!», «Лејла!»—дејә

Јаралы аһу кими баш вурду һәр шәһлијә.

Кечдији һәр обадан Лејланы хәбәр алды,

О, өз мәһәббәтијлә учалды, һеј учалды.

О көрдү гасырға да, көрдү шахта да, гар да.

Көрдүм дејән олмады Лејланы бир дијарда.

Күнәш саралды кетди,

Лејла чан алды кетди,

Гәлбә әбәди јангы,
Көзә јаш салды кетди.

Үрәк вурур, јорулмур,
Гара ганым дурулмур.
Сәнә бахан көзләрим
Нијә сәнсияз кор олмур?

Фүзули обалары кәзмәкдән јорулмады,
Анчаг онун сәсинә бир сәс верән олмады.
Мәһәббәти үрәкдә, гәзәлләри синәдә
Кор-пешиман гајытды о, Бағдада јенә дә.
Үрәјиндә боғулду Фүзулинин һаг сәси,
Бүлбүлләрин наләси, күләкләрин нәғмәси,
Аһәнк тутду ашигин «налеји-дилсузинә».
Далды дүшүнчәләрә, хәјаллара о, јенә.
Онун сонсуз дәрдләри јетишмәди дәваја,
О, гајыдыб евинә чәкилди инзиваја.
Кечә-күндүз дүшүнмәк она бир адәт олду,
Тәсәллиси бир хәјал, бир дә ибадәт олду.
О, чох мә'налар вериб дүнја гејлү галына,
Көјләрдән чаваб умду јерләрин суалына.
Фәләкләр көјдә чин-чин јанды онун аһындан,
Арзусунун чырағы јанмады анчаг бир аһ.
Үрәјинин наләси,
Аман сәси, аһ сәси
Јатанлары ојатды, бәхтини ојатмады.

Аһы көләрә чатды, залым хана чатмады.
 Алһында изләр ачды эзаблары хыш кими,
 Инләди чөлдә битән жаралы гамыш кими.
 Шаир ачыб гәлбини деди: јанан мәнәм, мән,
 Күнәшә, улдузлара, ајлара дүшмәнәм мән.
 Онлар өз телләрини елә ки, јерә сәрир,
 Мәнә мин чүр фәлакәт, чинајәтләр көстәрир.
 Сиз мәнән сорушмајын, мән нәләри севирам,
 Булудлары севирам, кечәләри севирам.
 Енсин јерә булудлар, енсин јерә гаранлыг.
 Әләмләри, дәрәләри мән көрмәјим бир анлыг.

Аһ, о залым овчулар!.. Аһ, о залым овчулар!..
 Онларда инсафмы вар?
 Јувасыны дағытды мәним бүлбүлләримин,
 Јухусуну гачыртды јухулу чөлләримин.
 Бу дүнјаја кәләли үзүм күлмәди бир күн,
 Дүнјадан зөвг истәјән, дүнјадан әл көтүрсүн!
 Мән бир зөвг көрәммәдим нә гәдәр дүнјадајам.
 Гәм дәнизи ичиндә јалгыз галан адајам.
 Нә гәлбимин аһлары, нә көзүмүн ган-јашы,
 Сөндүрә билмир мәним синәмдәки атәши.
 Әридирәм одума үрәји дә, чаны да,
 Горхурам ки, јандырам одума дүнјаны да.

Дәли күләкләријлә, дилә кәлиб неј кими
 Истәрәм ки, тәбиәт чалсын мәним гәмими,

Јердә одлар галансын,
Дәрјалар далгалансын,
Ҳајғырсын үсјанымы.
Көрүб ешитдикчә мән ода јахдым чанымы!
Нечә дөзүм бу дәрдә, мәкәр дашам, дәмирәм?
Мән көрмәк истәмирәм, ешитмәк истәмирәм.
Көрүб ешитдикчә мән артыр синә дағларым,
Әтдән көзүм олајды, дашдан да гулагларым.
Һәр шеј јаландыр, јалан! Өмүр гәм карваныдыр,
Талеләр өмүрләрин әбәди сарваныдыр.
Бөһтанлар вадисиндә өмүр атымы сүрдүм,
Кефдән дәм вуранлары, мән ки, јаланчы көрдүм.
Вәфа умдугларымдан чәфа көрдүм һәр заман,
Күзкүдән сидг истәдим, әјри көрдүм өзүмү.
Суја дедим дәрдим, ахыб кечди јанымдан,
О да ағзымда гојду ики кәлмә сөзүмү.

Еј дәһшәтли фикирләр, мәнән узаглашмајын,
Сиз мәним үрәјимдән кәнарда аглашмајын.
Шаирәм, гәм ичиндә кечир кечәм, күндүзүм,
Севдалы хәјалларын өвладыјам мән өзүм!
Јаланлардыр һәгигәт!.. Мән бу һаггы данмырам,
Мән өз варлығыма да шәкк едир, инанмырам.
Инанмырам көјә дә, инанмырам јерә дә,
Мин әфсанә ујдуран бөјүк нәбиләрә дә.
Бир шеј вар инандығым: јалныз ешгдир о да,

Мин дүнја кәшф етмишәм, ешгимлә бир дүнјада.
Өзүм дә һеч билмирәм бу дүнјаја нә дејим?
Нә кечәм бир кечәдир, нә күндүзүм бир күндүз.
Еј мәним мәһәббәтим, ешгим, һиссим, диләјим,
Сиз һәм мәним һәјатым, һәм дә өлүмүмсүнүз!
Өлүм, сағ көрүб мәни атма мәнә пәнчәни,
Мән ки, чохдан өлмүшәм, нәләм алдатмыш сәни!

Ајлар кечди, ил олду, әвәз етди күн-күнү,
Заман верди һөкмүнү,
Јаман верди һөкмүнү:
Шаһ Тәһмасиб бир кечә һүчүм чәкди Бағдада,
Дүшдү јенә ган-гада.
Зүлфугарын тәхтини
Чевирдиләр башына,
Кечәнин зүлмәтиндә о јашына-јашына
Гачырды тәкбашына.

Елә бу вахт бу заман
Гајыдырды Фүзули евә јахын обадан.
Онлар гаршылашдылар.

Көрән кими таныды шаир ону:

— Зүлфүгар!

Һара белә гачырсан, дајан, сәнә сөзүм вар.

— Аман, шаир, гој кедим.

— Дајан һәлә, дајан, хан,

Елә ки, ајры дүшдүн о тәхтиндән, тачындан
Ади бир адам олдун, кетди шанын, шөһрәтин,

Тәхти-тачында имиш бүтүн күчүн, гүдрәтин.
Кет, зүлмүндән гуртарыб мәмләкәт азад олду.
«Зүлм илә абад олан әдл илә бәрбад олду».
«Падшаһи мүлк динару дирәм рүшвәт вериб,
Фәтһи-кишвәр ғылмаға ејләр мүһәјја ләшкәри.
...Көстәрән саатда дөврәни-фәләк бир ингилаб,
Һәм өзү фәни олур, һәм ләшкәри, һәм кишвәри,
Көр нә султанәм мәни-дәрвиш ким, фејзи-сүхән,
Ејләмиш игбалими асари-нүсрәт мәзһәри.
...Ганда ким әзм етсә, мәрсуму мөвашиб истәмәз.
Гансы мүлкү тутса, дәјмәз кимсәјә шүрү шәри...»
— Сөјлә, Лејла һардадыр?
— Сарајда.
— Јалан демә.
— Мән дүзүнү дејирәм, сарајдадыр.
— Гәлбимә
Сәнин фитнәләриндән чәкилди мәһшәр дағы,
Һејиф! Дүнја сахлајыр гојунда һәр алчағы.—
Дејә ордан бирбаша сараја кәлди шаир.
Ахтарды һүчрәләри, отаглары бирбәбир.
Кирди һәрәмханәјә—
Тапылмады Лејласы, «о, һара кетмиш?»—дејә
Дүшүндү ичин-ичин,
Јенә көһнә јарасы тәзәләнди шаирин.

О кечә Зүлфугар хан
Гачан кими сарајдан,

Гапылары ачдылар.
Гызлар һәрәмханадан чыхыб тағылышдылар.
Һәрә кетди бир јерә, Лејла да азад олду.
Санмајын ки, о бундан, фәрәһләнди, шад олду.
Кечәнин зүлмәтиндә өз-өзүнә дејинди.
Һара кедим мән инди?
Евәми? Бәс атамын нечә чыхым үзүнә?
Неч өзү дә билмәјир, фикри нәдир, гәсди нә.
Һалә бу неч... Мәһәммәд! О, нә дејәр бәс мәнә?
Итирдим исмәтими... Күлмәзми һәр кәс мәнә?
Јох, јох, мән бу һалымла көјдән јерә енмишәм,
Бир алчағын әлиндә мән ки, ләкәләнмишәм.
Бир ал тағын әлиндә мән ки, ләкәләнмишәм.
Мән бәдбәхти тәлејим јаман салды чәтинә,
Шаирин о мүгәддәс, бөјүк мәһәббәтинә
Лајиг ола биләрми мәним ләкәли адым?
Һејһат! Көзүмдә галды бүтүн арзум, мурадым.
Јох! Бу даһа агырдыр бүтүн ишкәнчәләрдән!
Мәһәммәдин көзүнә көрүнә билмәрәм мән.—
Дејә доғма шәһәри кечә тәрк етди Лејла,
Кәрбәлалы-бир гыза гошулуб кетди Лејла.
Кетди, чыхды шәһәрдән.
Бир хејли кетди... Бирдән,
— Јох, мән ону көрмәмиш һара кедирәм—дејә,
Лејла дөндү кериж.
— Аман, бачым, изн вер, кедим, көрүм мән ону—
Көнлүмүн илк достуну.
Бәлкә бу лили сулар ахды, неч дурулмады,

Ону көрмәк бир даһа мәнә гисмәт олмады.
Гулағымда бир даһа сәсләнмәди сәси дә.
— Кедәк,—дејә гошулуру она рәфигәси дә.
О, кечдикчә шәһәрин таныш күчәләриндән,
Тәәссүфлә аһ чәкир, көкс өтүрүр дәриндән.
Дүшүнүр аста-аста: Күчәләр, ај күчәләр,
Мән сизин синәнизи тапдамышам нә гәдәр.
Бу јолларла нә гәдәр мәдрәсәјә кетмишәм.
Гәјғысыз илләrimi мән бурда әритмишәм.
Бу јолларда итибдир өмрүн ширин дәми дә.
Бу јолларда тапмышам мән өз севкилими дә.
Аһ... бу јоллар, бу јоллар,
Нечә ил бундан габаг
Ким дејә биләрди ки, белә бир күн олачаг?
Ким дејә биләрди ки, көнлүм дүшәчәк дара?
Көз јашларым ахачаг күл сәпдијим јоллара?
Күлә-күлә кечдијим бу јоллардан бир заман
Мән ағлаја-ағлаја кечәчәјәм... ај аман!
Бир дүшдүјүм күнә бах!
Тәлејин һөкмүнә бах!..

Лејла бајагдан бәри
Кәзир бүтүн шәһәрн.
Анчаг рәфигәси дә
Көздән бурахмыр ону,
Изләјир өз достуну
Белә агыр күнүндә.
Мәдрәсәнин өнүндә

Кэлиб Лејла дајаныр,
 Өтөн күнлэри аныр.
 Саслэнир гулағында бир инилти, бир өнин.
 О өпүр кандарыны она таныш һүчрэнин.
 Нэзэрлэри ичэри санчылыб дурур нэдэн,
 Мəһəммəди сорушур елэ бил о, һүчрэдэн.
 Евлэринин јанындан өтəркэн јана-јана
 Өтəри нэзэр салыр о, балача ејвана.
 Кэлиб чыхыр нəһəјəт
 Балача бағчасына севимли Мəһəммəдин,
 Мəһəббəти инлэјир гэлбиндэ һэзин-һэзин.
 Пəнчəрəнин өнүндэ о, дајаныр лал кими,
 Көрдүклэри көрүнүр көзүнэ хəјал кими.
 Одур, шаир отурмуш балача миз далында
 Гуш лəлəји элиндэ, бир дүнја хəјалында.
 Јазыр, позур... эријир өнүндəки шам кими.
 «Аһ... о јазыр, о јазыр јəгин мəним ешгими»—
 Дејэ Лејла дүшүнүр:
 Хејли кечмиш кечэдэн,
 Јатмајыбсан Һəлэ сэн.
 Мəним бəјүк шаирим аһ јазыр, аман јазыр.
 О, «Шəби-һичран» дејир, о, «Шəби-һичран»
 јазыр.
 Зиллəјиб көзлэrimi пəнчəрəнə бахырам,
 Күлүм, сənə бахырам.
 Мəһəббəт сапымыза вурулду бир кор дүјүм,
 Бах бу саат ешгини кағызлара төкдүјүн

Севкилин дуруб сəнин,
 Өнүндэ пəнчəрəнин.
 Сəнинсə хəбəрин јох!

Мəнимлэ бирчə андыг
 Көрүшүнэ сэн јəгин
 Һəјатыны верəрдин!

Баша дүшмэк олмајыр кəрдиши, еј севкилим,
 Тəрсинəдир дүнјанын һəр иши, еј севкилим,
 Сəни чох севдијимдэн,
 Бурдан кетмəлијəм мən.
 Лəкəли бир ад сənə истəмирəм јүк олсун!
 Гој сəнин бəјүк адын Һəмишə бəјүк олсун!—
 Дејэ доғма шəһəри кечə тəрк етди Лејла,
 Кəрбəлалы достуна гошулуб кетди Лејла!

«ЛЕЈЛИ ВƏ МƏЧНУН»

Еј Фүзули, гылмазам тəрки-тəриги ешг ким
 Бу фəзилəт, дахили-əһли-камал ејлэр мəни.

«Һасилим јох сəри-күјиндэ бəладан гејри,
 Гəрəзим јох рəһи-ешгиндэ фəнадан гејри.
 ...Јетди бикəслијим ол гајəтэ ким чеврəмдэ
 Кимсə јох чизкинə кирдаби-бəладан гејри.
 Нə јанар кимсə мənə атəши-дилдэн өзкə,
 Нə ачар кимсə гапым бади-сəбадан гејри...»
 О, сахлајыб гəлəми бир аһ чəкди бу заман,
 Сəһəр күлəклəријлэ Кəрим кирди гапыдан—

Севинчиндэн јашарды көзләри бу дәм онун,
Галхыб атды өзүнү гучагына достунун.
Бир хејли бахды онлар үзүнә бир-биринин,
Сөзүнү көзләр деди долу үрөкләринин.
Достлар хејли сусдулар.
Ахды үрөкләриндән ганлы сулар, лал сулар.
Бу һал бир хејли кечди...

Нәһајәт әјләшдиләр.

Көздән сөзә кечдиләр.
Фүзули гәзасыны бир-бир она данышды,
Јана-јана данышды.
О, ахырда охујуб достуна сон ше'рини
Јерә дикди јаш долу о јоргун көзләрини.
— Достум, бу ше'р дејил, ше'р динләмәдим мән,
Илдырыммы чакырды сәнин сәтирләриндән?
Јохса јанагларыма дәјди сүбһүн нәсими?
Бу, көјүн һычгырыгы, бу, јерин нәләсим?
Бу, баһарын чичәји, зимиستانын гарыдыр.
Бу, өз одуна јанан гәлбин аловларыдыр.
Достундан кизләтмә кәл сән көзүнүн јашыны,
Чевир ше'р инчисинә гәлбинин атәшини.
«Хәмсә»ни кәтирмишәм будур сәнә һидијјә,
Көтүр, оху, бир даһа
Фүзули: «Сағ ол»—дејә,
Өпүр, өпүр «Хәмсә»ни, дәріја кими чағлајыр,
Сонра о, арам-арам китабы вараглајыр.
«Лејли—Мәчнун!» дајаныр о, бурада.

Фүзули

— Буну мән,
Достум, охумалыјам бу һалымда јенидән.

Кәрим

— Даһа јахшы дујарсан, сән инди бу дастаны.

Фүзули

— Мәни сәнин тәк дујан бир дост, һавадар һаны?
Миннәтдарам сәнә мән,
Сән Мәчнунун Зејдисән!..

Һавајы кечирмәди бир сааты, бир аны.
Низами Кәнчәвинин «Лејли—Мәчнун» дастаны
Ону вәчдә кәтирди... Тәкрар-тәкрар охуду.
Кәһ охуду, кәһ да ки, әлиһә алды уду,
Чалды,
Чалды,
Чох кизли нөгтәләр тапды онда,
Тапды ахтардығыны муғамын халларында.
Ачыб она сиррини чох кизли пәрдәләрин,
Дүшүндүрдү шаири Низами дәрин-дәрин.
— Һәр сәтри бир хәзинә, һәр сөзү бир пәһләван!
Һејф!.. Ана дилиндә јазылмамыш бу дастан,
Бах бурада көр нечә хал вурубдур Низами,
Өз бөјүк арзусуну дондурубдур Низами
Дашүзү гануналарын шахтасында, гарында.

«Еј гуллуг хаалгалары!» сиз о сәнэткарын да
Гулагыны сыхдыныз, унутду өз дилини.
Даныша да билмәди, жандырды сөз дилини.
Жашасам да һемишә мән әрәб өлкәсиндә,
Жашатмышам халгымы өз ше'римин сәсиндә.
Мән Азәри оғлујам... Билсин буну гој аләм!
Мүрәккәбә дөндәриб кағыза төкмәлијәм
«Вәтән», «Вәтән»—сөјләјән үрәјимин ганыны.
Бу көһнә әфсанәни—Лејлинин дастаныны
Лејламын өз дилиндә јазам кәрәк, јазам мән!
Јени дастан бағлајым үлви мәнәббәтимдән!..

Фүзули муғам үстдә јазды «Лејли—Мәчнуну»,
Каһ неји ағлатды о, каһ неј ағлатды ону.
Муғамын синәсиндән доғду Фүзули ше'ри,
Елин һичран сәсиндән доғду Фүзули ше'ри.
Муғам бир хәзинәдир, ачарыдыр дүјгулар,
Муғамда севинч дә вар, муғамда кәдәр дә вар.
Муғам мәним халгымын мисилсиз камалыдыр,
Тарихидир, ешгидир, арзусу, амалыдыр.
Тар сәсинә гулаг ас...
Бу сәс елин нәфәси,
Бу сәс көзләрдән ахан јашларын дамчы сәси.
Бу сәс сүкута далмыш көјү дә дилләндирәр.
Улдузлар да бу сәсин өнүндә баш ендирәр.
Динләркән ону... јердән ајагымыз үзүлүр,
Сөсләрин лајласында көзләримиз сүзүлүр.

Каһ көјләрә учалыр, каһ јерә алчалырыг,
Хәјалын ганадында өзүмүзә далырыг.
Көзүмүзүн өнүндә ачылыр нәләр...нәләр,
Әлван-әлван лөвһәләр.
Муғам, сәнсиз кечмәсин өмрүмүн бирчә күнү,
Муғам, сәнин өнүндә ән инчә сөз күчүнү,
Ән зәриф күлләр белә итирәр өз рәнкини.
Азәрбајҗан ше'ринин јаратдын аһәнкини!
Торпаға чан верирсән,
Дилсиз дашлары белә сән дилә кәтиирсән!
Мән сәни динләјәндә аһ, бу нәдәндир мүдам
Дәрдим дә јада дүшүр, севинчим дә, ај муғам.
Өтән хәтирәләрим чана кәлир, бу дәм мән
Јашадығым күнләри јашајырам јенидән.
Күчүн кими күч һаны?
Сәнин күчүн гүдрәтин,
Өлүмә дә сәсләјир, һәјата да инсаны!

Ахтардығы Лејланы о, тапмады һәјатда.
Һәјата күлдүјүндән,

Ағлатды зүлүм-зүлүм
Фүзулини һәјат да...

О, гәләмә әл атды,
Лејланын хәјалыны кағыз үстдә јаратды:
«Хәјал илә тәсәллидир көнүл мејли-вүсал етмәз.
Көнүлдән дишрә бир јар олдуғун ашиг хәјал
етмәз».

Фүзули эјләшиб отағында тэк
Ојнашыр үзүндэ гэм булудлары.
Бајырда чүчәриб мин күл, мин чичәк,
Әријир гәлбиндә дағларын гары.

Гәлбинин көзүлә дүнјаја бахыб
Деди: арзулара дар кәлир чаһан.
Лејлини, Мәчнуну јандырыб јахыб
Кечирди заманын фыртынасындан.

Јанды дүнја оду онун үзүндә,
Аһыны Мәчнунун аһына гатды.
Заманы ағлатды Лејли көзүндә,
Мәчнуну замаңа үсјан јаратды.

Инләди, батмады анчаг о, јаса,
Дүшүндү, аләми дүшүндүрдү о.
Нофәлин парлајан гылынчынчасаса,
Бир күн парлајачаг һаггы көрдү о.

Төкдү кағызлара көңүл варыны,
Илһамы титрәди, тугјана кәлди.
Бир даһа охујуб јаздығларыны—
Сәнәтин күчүнә һејран кәсилди.

Деди:—Сәнәтимлә илләрдән бәри,
Даша, торпага да чан верирәм мән.
Бәнкү бадәләри—чансыз шејләри
Данышан инсапа чевирирәм мән.

Мән каһ неј олурам, каһ дәф, каһса тар.
Каһ ганун олурам, каһ уд, каһ сетар.
Неј олсам, неј кими инләрәм һәмәи,
Тар олсам, сим кими кәриләрәм мән.
Бир анын ичиндә һәм гара, һәм ағ,
Һәм јахын олурам, мән һәм дә узаг,
Һәм кечә олурам, һәм күндүз, аллаһ!
Һәм «әјри» олурам, һәм дә «дүз», аллаһ!

Каһ Гејсин атасы олуб үрәкдән,
Лејлини «оғлума истәмирәмми?»
Лејлинин атасы олуб каһ да мән
Онун хаһишинә «Јох!» демирәмми?

Мәни—Мәһәммәди јаратды танры,
Алачаг гојнуна мәни дә торпаг,
Мәһв олур аллаһын јаратдығлары,
Мәним јаратдығым өлмәздир анчаг.

Фүзулинин шөһрәти јайылды өлкәләрә
Онун сөз инчиләри бир күндә нечә кәрә
Нечә-нечә додагда инилдәди неј кими...
Һәр кәс деди: Фүзули јазыб мәним дәрдим.
Јандырды үрәкләри бир гәлбин оду, көзү.
Милјон гәлбин дәрдини дашыјан гәлбин сөзү
Диндирди мизраб олуб милјон гәлбин телнини.
Фүзули бајраг етди доғма ана дилини

О, бу дилдә илк дэфә «Лејли—Мәчнун» јаратды.
Лејлаја чатмасы да

Бөјүк мәһәббәтијлә
Сонсуз шөһрәтә чатды.

Фүзули мәһәббәти,
Онун бөјүк сәнәти,
Мәш'әл кими алышды,
О, бизә дәрдимизи,

Гәмимизи данышды.

Бурда бөјүк дәрдимиз јадыма дүшдү мәним:
Һәлә бирлик көрмәмиш мәним бөјүк Вәтәним,
Гәсбкарлар әлиндә дидилди, парчаланды,
Анчаг сәрвәти дејил, үрәји дә таланды.
Сәрвәт кетсә гәм дејил, сәрвәт кәләр јенә дә.
Бу гәмдир ки, бир елин гәлбинә, ешгинә дә,
Дилинә, руһуна да гәсд едәләр, ај аман!
Әләмләрин, дәрдләрин һамысындан бу јаман!
Бах белә бир заманда,

Күнәш кими парлајыб
Галхды көјә Фүзули,

Салды шәфәгләрини һәр өлкәјә Фүзули.
Јада дүшдү үрәкдә гөвр еләјән ачылар,
Һәрәси бир дијара дүшән гардаш, бачылар
Фүзули шә'ријлә дә таныды бир-бирини.
О, чатдырды гардаша гардашын әлләрини.
Көнүлләрә бир үмид, нәш'ә верди Фүзули;

Парчаланмыш бу ели—

Бөјүк Азәрбајҗаны
Бирләшдирди Фүзули!

Илләр өтдү, өлкәјә дүшдү јенә ган-гада,
Фатех Султан Сүлејман һүчум чәкди Багдада.
Шаһлыг сәлтәнәтиндән шаһ Тәһмасиб говулду,
Сәлим оғлу Сүлејман Багдада һаким олду.
Кәһ онун, кәһ да бунун үзүнә күлдү игбал
Шаһлар әвәз ејләди бир-бирини далбадал.
Фүзулијсә әјләшиб сөз мүлкүнүн башында
Кәлди-кәдәр шаһлара күлдү гоча јашында.
Нечә-нечә султаны, ханы јола салды о,
Сөз мүлкүнүн башында әбәдлик галды о.
Ону јыха билмәди заманын күләкләри,
Бир әвәсиз шаһ олуб гәсб етди үрәкләри.
Султанлары мәһв едиб заман алды камыны,
Фүзулијсә замандан алды интигамыны.
Улдузлар бахышлары, булудларса аһыдыр,
Әбәдидир шаһлығы, о, көнүлләр шаһыдыр!

«Ш И К А Ј Ә Т Н А М Ә»

Көилүм оду чыхды јанә-јанә
Аһәнки шәфәг тәк асманә.

Гојуб габағына «Лејли—Мәчнуну»
Кәрим мин һәвәслә охујур ону.
Мәчнун! Фүзулинин башга адыдыр.
О, бөјүк шаирин өз фәрјадыдыр.

Һәр бейтин үстүндә Кәрим дајаныр,
 Јанан сәтирләрдән од алыб јаныр.
 Дүшүнүр, белә ки, алышырам мән,
 Бәс нијә алышмыр кағызлар көрән?
 Дүшүнүр, дүшүнүр, о, дәрин-дәрин—
 Бу бөјүк китабда јанан шаирин
 Үрәјиндән чыхыб сөз заһир олмуш,
 Ганындан рәнк алыб чавахир олмуш.
 Ағладыр көјләри, ағладыр јери
 Бөјүк бир шаирин шикајәтләри:
 «Бир дөврдәјәм ки, нәзм олуб хар,
 Әш'ар булуб кәсади-әс'ар...»
 Мәним бу дәрдими ахы ким анлар,
 Ah! Гәдим әјјамлар, көһнә заманлар,
 Һаны гијмәт гојан шә'рә, сәнәтә?
 Заман дара дүшүб, инсан мөһнәтә.
 Бир гарын чөрәјә гул олуб инсан,
 Кечир өз ешгиндән, арзуларындан.
 Төкүрәм кағыза әләмләrimi,
 Бүзүлүр јер-јердән јүз додаг мәнә.
 Күндүз шө'лә чәкән бир чыраг кими
 Галыр өз ичимдән алышмаг мәнә.

Ачылмыш чығырла мән јол кетмәдим.
 Өзкә гисмәтинә көз дә дикмәдим,
 Үрәк сындырмадым, гәлб инчитмәдим,
 Пахыллар јүз јердән чәкди даг мәнә.

Ојнатды јериндэн Кәримн сөзләр,
О галхды, кәзинди евдә бир гәдәр.
Дүшүндү һалыны шаир достунун,
Бәли, күзәрәны пис кечир онун.
Нечин белә сакит отурмушам мән?
Бәс бир шеј кәлмәзми мәним әлимдән?
Кәрим чох дүшүндү, гәмләр ичиндә,
Парлады үзүндә үмид шө'ләси.
— Заманын долашыг кешмәкешиндә
Кәрәк боғулмасын шаирин сәси!—
Дејә о гашыды шешә бығыны,
Кејәрәк әјнинә архалығыны,
Фикирләр ичиндә јола дүзәлди,
Алчала-алчала сараја кәлди.
— Гој мән әјилсәм дә, о әјилмәсин,
Шаирин үстүнә сарај күлмәсин.
Көзүнүн алтына алды һәр шеји—
Султанын өнүндә баш ендирмәји,
Гулларын өнүндә бир гул олмағы,
Алчаглар өнүндә алчалдылмағы,
«Онун күзәрәны пис кечир»—дејә
О кәлди султандан ~~вагф~~ истәмәјә.

Фүзулинин бир сәһәр
Гапысыны дөјдүләр.
О өзү чыхды чөлә,
Гајытды күлә-күлә,

Элиндэки кагыза зиллэјэрэк көзүнү
Һэјатында бэлкэ дэ о илк дэфэ өзүнү
Хошбэхт санырды бу күн —

У. С. Кәсмәт кәсмишди султан доггуз ахча онунчүн.

О, бахмагдан дојмајыр элиндэки барата,
О, инана билмәјир, бу «бөјүк» мүкафата.

Бу кагызла бәрабәр
О, эәни етди бу сәһәр

Од кәлди очағына,
Су кәлди булағына.

Тагәт кәлди голуна,
Ишыг дүшдү јолуна.

Дүшүндү: «Султанын мән
Јадына һардан көрән

Дүшмүшәм бирдән-бир?
Буну јазан әлләрә

Афәрин, бир хәттә бах,
Һәр нөгтәси бир улдуз,

Һәр сәтри дэ бир чыраг».

Әфсус, бу фәрәһ дэ узун сүрмәди,
Шаир, бу кәсмәтдән бәһәр көрмәди.

Нечә әј сүрүндү идарәләрдә,
Динләјән олмады ону һеч јердә.

Һеј кедиб-кәлмәкдән о, јорулмады,
Саламыны белә алаң олмады.

Шаир инадындан дөнмәди јенә,

Һөкм етди, күлдүләр онун һөкмүнә.

Деди:—Кәлин, мәни инчитмәјин сиз,

Дедиләр:—Күчсүздүр бу вәсигәниз.

Деди:—Султан өзү верибдир буну.

Дедиләр:—Билирик 'нә олдуғуну.

Деди:—Ахы вәғфи јемәк вәбаалдыр.

Дедиләр:—Билирик, бизә һалаалдыр.

Деди:—Һејләрсиниз һесаб чәксәләр?

Дедиләр:—Бир додаг, бир дэ диш биләр.

Һесаб чәкәнләри разы салмышыг.

Шаирин бир сөзү галмады артыг,

Дөндү бир дэфәлик өз инадындан,

Гајытды евинә о, кор-пешиман.

Јаман ағыр кәлди бу, Фүзулијә,

«Султан нечин мәни алдатсын»—дејә.

Мән ки, ондан һеч нә истәмәмишдим,

«Аз ашым, ағрымаз башым»—демишдим.

Бәс нечин о, мәни ојнатды белә,

Дадлы хәрәјимә су гатды белә?

Мәни алдатмагла о нә газанды,

Мәни диләнчими, бир гулму санды?

Чејнәди һағгымы о һансы һагла,

Мәним мәнлијими о тапдамагла

Нә демәк истәјир көрәсән, аллаһ?

Шаһид ол, шаһид ол буна сән, аллаһ!

Шаһларын һөрмәти мәнә бу олду,

Мәнлијим, вүғарым лаға гојулду.

Күлдү шөһрәтимә, күлдү адыма.
Бу барат, ше'римә, исте'дадыма
Султанын тә'нәси, истәһзасыдыр,
Дејирләр: көјләрә ше'рим асидир.
Аһ, аси олмујум бәс нејлијим мән?
Безмәјиб дүнјанын ишкәңчәсиндән,
Һәр чөврә, чәфәјә мән дајанмышам,
Ше'римдә өзүмү султан санмышам,
Мән «көр нә султанәм...» дедим һәр заман.
Јәгин гәзәбләниб ше'римә султан
Јерими көстәрмәк истәмиш мәнә.
Хејр, мән ше'римлә султанам јенә!..

Сөзләрлә гызыныр шаир, сөзләр
Көнүл атәшиндә дөндәриб ода,
Еви гыздырмаға пајыздан бәри
Онун очағында одун јохса да.

Кәлмәди дилинә јалан, шаирин—
Алды ел дәрдиндән одуну сөзләр.
Атәши гәлбиндән алан шаирин
Оду үрәк олду, одуну сөзләр...
Әлиндә гәләми, ев бош, ев сојуг.
Бирчә шам алмаға таванасы јох.
О јазыр ше'рини ај ишығында,
Гызыныр отаг да, гызыныр чан да.
О бөјүк сәнәткар билмәди анчаг
Дилсиз әсрләр ишыгдадачаг

Үрәк таны илә кечәләр јары
Гаранлыг отагда јаратдыглары.

Кәрим өз достуна, мәсләкдашына
Јахшылыг истәди, јаманлыг олду.
Вурду диләринә, вурду башына,
Шаирин дәрдинә көзләри долду.
Сызлатды гәлбини бу гәм, бу мөһнәт,
Достунун јанында чәкди хәчәләт.
Шаирсә әјләшиб отағында тәк
Ишләди кечәләр бә'зән сүбһәдәк.
Јазды бу баратын һекајәтини,
Јазды зәманәдән шикајәтини.
Јазды, чаһан олду бундан хәбәрдар,
Султанлар алчалды, галхды сәнәткар.
Верди әдаләтлә һөкмүнү заман,
Диндирди сөзүлә заманы шаир.
Тәк өзү күлмүшдү шаирә султан,
Султана күлдүрдү чаһаны шаир.

БИР ДӘСТӘ ЧИЧӘК

Бүлбүли-зарәм, дејил биһудә әфган етдијим,
Галмышам наһан гәфәс гејдиндә күлзар истәрәм.

Ахшам шәр гарышыб, гаш гараланда
Шаирин гапысы дөјүлдү бирдән.
Һәјчана кәлмишди шаир бу анда
Одлу гәлбиндәки дөјүнтүләрдән.

Гапы вурғусуну һеч ешидәрми
Гәлбин вурғусуна далан сәнәткар?
Чәмәндә ачылан лаләләр кими
Кағызлар үстүндә ачыр мисралар.
Баш-баша верәрәк дәрди-гәмијлә
Сәнәт көјләриндә үзүр Фүзули.
Көнүл бағчасындан өз гәләмијлә
Ал-әлван чичәкләр үзүр Фүзули.
Дарваза дөјүлүр, дөјүлүр бир дә,
Шанр хәјалларда, дүшүнчәләрдә.
Һәјат бир дәрјадыр, хәјалы јелкән,
Ғәјнајыр илһамы бир булаг кими.
Ајрылыр шаирим өз аләминдән
Ағачдан ајрылан бир будаг кими.
Гәзәл гуртармајыр, чатмајыр сона,
Ғојуб гәләмини дават габына
Чыхыр дарвазаја.
— Кимдир?
— Мәнәм, мән.
О ачыр гапыны
— Фүзули сәнсэн?
— Бәли, мәнәм!
— Шүкүр, шүкүр аллаһа.
Үрәкдә ғалмады нискилим даһа.
Сәнин һәсрәтинлә үрәјим долду.
Ахырда мәним дә гисмәтим олду

Сәнинлә, еј шаир, үз-үзә дурмаг.—
Дејә салават да чевирди гонаг.
Фүзули гонағы евә апарды,
Гонағын ғәрибә көркәми варды:
Әјниндә боз чуха, белиндә көмәр,
Чуханын үстүндә күмүш дүјмәләр.
Башында чалпапаг, чијниндә хурчун,
Илдырым чахырды көзүндә онун.
Јерли чамаата охшамыр гонаг,
Доғмалыг төкүлүр үзүндән анчаг.
— Инан бу көрүшлә, еј бөјүк инсан,
Сән бу күн чәннәти сатын алмысан.
Вәтәндән кәлмишәм, елоғлунам мән,
Салам кәтирмишәм сәнә Әрәшдән.
— Вәтәндән? Кәлдијин јоллара гурбан,
Өпүм вәтән дејән додағларындан.—
Дејә гонағыны басды бағрына,
Дүнјаны вердиләр елә бил она.
Ону гучаглады, елә бил бу ан
Вәтәнин бојнуна гол салды шаир.
Ону гучаглајан өз голларыјла
Бағдаддан вәтәнә јол салды шаир.
Башдан ајағадәк сүзүб гонағы.
Үзүндән, көзүндән өпүр, өпүрдү.
Гонағын үзүндә ана торпағы,
Ғәјнар көзләриндә Көј көлү көрдү.
Каман инләјирди онун сәсиндә,

Вэтэн һәсрәтијлә гәлби долуду,
Вэтэн елчисинин хош нәфәсиндә,
Вэтэн күлләринин әтрини дуду.
Шаир елоглуна бахыр, бахырды.
Онун дурушундан вугар жағырды.
Бу вугар жарашыр вэтән оғлуна,
Бу вугар Гошгары андырыр она.
— Зәвварам, дедим ки, гој әввәлчә мән,
Кәдим елоглумун зијарәтинә.
— Бу касыб комаја сән хош кәлмисән.
Чаным да, евим дә гурбандыр сәнә.
Изин вер, әзизим, өпүм-өпүм мән,
О тозлу чуханын этәкләриндән,
Мәнимчүн һәр шејдән әзиздир инан,
Вэтән тозларына булашмыш чухан.—
Дејә гоча шаир өпүр чуханы.
(Аһ!.. Вэтән һиссидән бөјүк һисс һаны?
Өмрүнү гүрбәтдә кечирмәјән кәс,
Бу һиссин күчүнү бәлкә дә билмәз!
Заманын тозлары сиррини кизләр
Бу гоча дунјанын, гоча һәјатын.
Дашларын үстүндә ачылан изләр
Ајаг изләридир бәлкә Гыратын.
Демә ки, севирәм мән вәтәнчим,
Чох аздыр «Вәтәни севирәм»—демәк.
Вәтәнин јолунда бабалар кими,
Чаныны, ганыны верәсән кәрәк,

Једирир, ичирир, кејдирир бизи,
Һәјатымыз боју бу ана торпаг.
Нечин бу дунјаја кәлдијимизи
Бизсә дүшүнмүрүк, билмирик анчаг.
Јурду өзүмүзә борчлу да саныр,
Ону дүшүнмүрүк јалныз бир кәрә.
Вәтәнин ғышындан бәзән усаныр,
Јајындан гачырыг јајлаг јерләрә.
Елә ки, вәтәндән ајрылырыг биз,
Вәтәнчин ғышгырыр үрәкләримиз.)
— Даныш, ај елоглу, даныш вәтәндән,
Даныш сөзләринлә ганадланым мән.
Учум көрмәдијим дағлара сары,
Долансын бојнума вәтән јоллары
Анамын тахдыгы һәмајил кими.
Һәсрәт «нун» ејләди «әлиф» гәддим!
Даныш ширин-ширин, дилинә гурбан,
Даныш чамаатын күзәрәниндән.
Будур, аста-аста данышыр гонаг—
Елә бил јел әсир Муған дүзүндә.
Чинар хышылдајыр, сәсләнир говаг,
Улдузлар сајрышыр көјүн үзүндә.
Шаир хәјалдадыр, шаир фикирдә,
Һәр шеј доғма кәлир она бу јердә.
Тәмкинлә, үрәклә данышыр гонаг,
Дурур көз өнүндә о ана торпаг.
Шаирин көзүнә көрүнүр Муған,

Хәзәрин синәси галхыб сиирди.
 Гонаг данышдыгча елә бил бу ан
 Араз һаҗгырырды, Күр сәсләнирди.
 Вәтән дүҗу кими көнүлдән кечир,
 О, Муғандан кечир, о, Милдән кечир.
 Кәлир гулағына баҗагдан бәри
 Чеҗранын, чүҗүрүн аҗаг сәсләри.
 Самух мешәсиндә алачыг гурур,
 Сәрин «Гырхбулагдан» о, чам долдурур.
 Чобан дәҗәсиндә гонаг да галыр,
 Бу гәлби дағлардан мин илһам алыр.
 Јеҗир ләззәт илә чобан дүрмәҗи,
 Унудур бир аныг шаир һәр шеҗи.
 Нечә дә хош кәлир бу анлар она,
 Синәси хәзинә озанлар она
 Бабәкдән данышыр, Бамсыдан* деҗир.
 Зурна һараҗ чәкир, түтәк инләҗир.
 Арзулар шаирин җаныр көзүндә,
 Голтуғунда «Хәмсә» Шеҗх дүзүндә
 Низами гәбринә о, баш ендирир,
 Он икинчи әсрә о, салам верир.
 Ширин сөһбәтини чатдырыб сона,
 Узадыр әлини гонаг хурчуна.
 — Вәтәндән, еҗ шаир, сәмә һәдиҗә,
 Буну кәтирмишәм, бах буну,—деҗә

* «Китаби-Дәдә-Горгуд» дастанындан «Бамсы Беҗ-
 рәк» бојуна ишарәдир.

Шаирә бир дәстә күл-чичәк верир,
 Күлләрин әтриҗә чәкиб кәтирир
 Ираг өлкәсинә Азәрбаҗчаны.
 (Вәтән һәсрәтиндән бөҗүк дәрә һаны?)
 Шаир чичәкләри басыр бағрына.
 Нәләр пычылдаҗыр чичәкләр она.
 Иҗләҗир күлләри о, җаваш-җаваш,
 Гәлбә һүчум чәкир гүссәләр јенә.
 Шаирин көзүндән ики дамла јаш
 Дүшүр чичәкләрин ләчәкләринә.
 Чичәкләр су ичиб көз јашларындан
 Санки чана кәлиб дирчәлир јенә.
 Шаирин көз јашы чан верди бир ан
 Вәтәнин гурумуш чичәкләринә.
 Бахды һәдиҗә о, јана-јана,
 Көзләри өнүндән нәләр өтүшдү.
 Шаир чичәкләри гоҗуб күлдана
 Деди:—Бир әфсанә җадыма дүшдү:
 Деҗирләр, кечмишдә бир гоча лоғман,
 Инчиҗиб јурдунун һөкмдарындан.
 Бир даһа вәтәнә дөнмәрәм деҗә,
 Баш көтүрүб кедир бир јад өлкәҗә.
 Илләр кәлиб кечир... Дәҗишир рузкар,
 Кечир сәлтәнәтә башга һөкмдар.
 О, елин рәҗинчә фәрманлар верир,
 Лоғманын даһынча елчи көндәрир,
 Деҗир: Вәтән ону көзләҗир һәр ан,

«Гүрбәт хошдур»—дејә җајытмыр лоғман.
Мәктуб да көндәрир һөкмдар она,
Јенә дә чағырыр ону јурдуна.
Јазыр: Гуллауғунда һазырам сәнин,
Јолуну көзләјир ана вәтәнин.
Мәктубла бәрабәр нечә мин динар
Ғызыл да көндәрир она һөкмдар.
Шаһын хәләтләри, һәдијјәләри,
Кәлдији кими дә җајыдыр кери.
Лоғманса вәтәнә җајытмыр јенә,
Дејир: үз тутмарам бир дә вәтәнә.
Һөкмдар дүшүнүр, дүшүнүр һәр күн
Лоғманы вәтәиә җајтармағ үчүн
Чарәләр ахтарыр, тапа билмәјир,
Анчағ «Инадымдан дөнмәрәм»—дејир.
Өлкәјә сәс дүшүр, бир күн бир чобан
Кәлиб һөкмдара дејир:—Сән дајан,
Лоғманы вәтәнә мән кәтирдәрәм,
— Нечә?
— Буну сорма, гиблеји-аләм!
Бу ади бир сирдир, бирчә һәфтәјә
Лоғманы вәтәндә көрәрсән,— дејә
Чобан кедир... Кечир үч күн... Доғрудан
Бир кечә җајыдыр вәтәнә лоғман.
Шаһ буну билинчә ғаралыр ғаны,
Чағырыр сараја дәрһал лоғманы,
Дејир: бу нә ишдир, еј бөјүк инсан,

Сән үстүнмү тутдун чобаны шаһдан?
Сајмадын, мәһәл дә җојмадын мәнә,
Чобанын сөзүјлә кәлдин вәтәнә.
Еј лоғман, бу сирри кәл мәнә аңлат...
Әлини чибинә салыб о саат
Бир јовшан чыхарыр лоғман чибиндән,
Дејир: вәдәләрә кәлмәмишәм мән,
Бах бунун әтринә кәлдим вәтәнә,
Бәхшишләр, ән'амлар нә кәрәк мәнә!
Мәнә сәнин кими о јохсул чобан.
Ән'ам көндәрмәмиш, пул көндәрмәмиш,
О, јахшы билир ки, бу ғоча лоғман
Дүнја зијнәтинә көнүл вермәмиш.
О мәнә көндәрди бах бу јовшаны,
Торпағын әтријлә долу јовшаны.
Ијлијиб мән ону бир тәһәр олдум,
Билмәдим шад олдум, мүкәддәр олдум.
Думанланды көзүм, һәрләнди башым,
Јовшанын үстүнә ахды көз јашым.
Сызлады үрәјим, әсди бәдәним,
Дурду көз өнүмдә бу дағлар мәним.
Бир анын ичиндә илләр өтүшдү,
Кәлиб ушағлығым јадыма дүшдү.
Бүлбүллү мешәләр, соналы көлләр.
Кәкликли җајалар, јончалы чөлләр,
Рејһанлы, јарпызлы шыр-шыр булаглар,
Башы ағ чалмалы бу гәлби дағлар,

Чичәкли күнејләр, гарлы гузејләр
Көрдүм кәл-кәл дејә мәнә эл ејләр.
Јалныз бах бу сәсә мән гулаг асдым,
Јовшаны өләрәк бағрыма басдым.
Демирәм, гүрбәтдә шад олмушам мән,
Ахы бу торпагда доғулмушам мән.
Вәтән һәсрәтијлә күлә дөнмүшәм.
Гәлбән ағласам да шад көрүнмүшәм.
Торпаға бағлыдыр, торпаға инсан,
Инсана һәр шейдән торпаг эзәлдир.
О гәриб елләрин од-очағындан
Вәтәнин түстүсү даһа көзәлдир.
Ән'ама, хәл'әтә кәлмәмишәм мән,
Бу чәмәнә кәлдим, бу даға кәлдим.
О залым овчулар үркүтдү мәни,
Учдуғум бу доғма будаға кәлдим.

Узагкән дүнјанын дәрди-сәриндән,
Гүрбәтдә һәр дәрди дујдүм дәриндән.
Ана торпағымын чичәкләриндән
Гопарыб дөшүмә тахмаға кәлдим.

Бир јовшан әтријлә мурада чатдым,
Вәтәним кәл деди, гурбәти атдым.
Кәзәдим бу чөлләри мән аддым-аддым,
Ајаг изләримә бахмаға кәлдим...

Фүзули гуртарыб һекајәтини
Дејир:—Ај елоғлу, ағлатдын мәни.
Сән өз һәдијјәнлә—чичәкләринлә,
Динлә, үрәјимдән кечәни динлә.
Мәним дә бир төһфәм, бир бәхшишим вар,
Апар, диванымы вәтәнә апар.
Бу дәрд ағыр кәлир, чох ағыр мәнә—
Мәним дә вәтәндә көрүнүр јерим.
Нә дејим тәлелә... ана вәтәнә
Гој өзүмдән әввәл кетсин сөзләрим.
«Чан сөздүр әкәр, билирсә инсан,
Сөздүр ки, дејирләр өзкәдир чан...»

КӘРБӘЛА СӘФӘРИ

Фәгр имиш фәгр Фүзули, шәрәфи-әһли вүчүд,
Өзүнә ејләмә һәмдәм фүғарадан гејри.

Өтдү ајлар, фәсилләр,
Илләр, ганадлы илләр
Шаирин комасында
Көрүн нәләр јаратды,
О, сәнәт аләминдә
Һәлә һеч көрүнмәмиш
Мө'чүзәләр јаратды.
Онун ше'р одундан
Јанды бағры јерин дә,
Доғду јени бир күнәш

Сәнэт үфүгләриндә.
 Бу балача команын
 Дүнжалара сыгмајан
 Дүнја гәдәр сирри вар.
 Бу балача комада
 Гәләмин чыхардыгы
 Хош, һәзин хышылылар
 Сәс салды дүнжалара,
 Аглатды көјү, јери.
 Чыхыб дағлы үрәкдән
 Дағлады үрәкләри.
 Ај кими Фүзули дә
 Ишыглатды һәр јери.
 Анчаг гәлбиндә галды
 Өз дәрди, өз кәдәри.
 Ај да бүтүн чаһана
 Ишыг салыр, нур јайыр,
 Ләкәләри јенә дә
 Синәсиндә сахлајыр.
 Намы деди: көрәсән,
 Бу бөјүк сәнәткарын
 Устады ким олубдур?
 Бәлкә анадан белә
 О, шаир доғулубдур?
 Јох, јох! Онун устады
 Сонсуз дәрди, гәмидир,
 О, кәдәр аләмидир.

О, бүтүн инсанлығын
Шәрәфидир, шаныдыр,
О, көjlәрин шимшәји,
Jерләрин үсjаныдыр.
Илдырымын чахышы,
Бир аһунун бахышы,
Көjүн думаны, сиси,
Рузкарын инилтиси,
Бир көрпәннин шәнлији,
Көjlәрин энкинлији,
Бир jетимин наләси,
Көнүлләрин аһ сәси,
Арзусу, шикаjәти,
Бабаларын һикмәти,
Дүшүнсәк дәрин-дәрин
Устадыдыр шаирин.
Оун һәр сәтириндә
Торпағын өз сәси вар,
Дүнjа көрмүш бу елин
Дәрди, фачиәси вар.
Үрәјиндән од алыб
Гызды сојуг кәлмәләр.
О һәр гәзәли үстдә
Кечәләр сүбһә гәдәр
Әритди өз чаныны
Өнүндәки шам кими,
Ачылды сәһәр кими,

Тутулду ахшам кими.
Ајлар, иллэр өтүшдү,
Өмрүнүн һәр күчүнө
Бир ше'р инчиси дүшдү.
Заманын далгалары,
Каһ галхды, каһ да енди.
Сәнәтин жолларында
Фүзулинин башына
Ағ чичәкләр әләнди.
Гане олуб һәјатда
Чоха-аза Фүзули
Гочалды, дәрләрини
Јаза-јаза Фүзули.
Олду илләр јорғуну,
Ше'р-сән'әт јормады,
Заманә јорду ону.
Деди: — Мәним гејдимә.
Бу јердә бир галан јох.
«Рүшвәт дејилдир дејә
Саламымы алаң јох».
Ајлар, илләр өтүшдү,
Доғулдуғу Кәрбәла
Бир күн јадына дүшдү.
— Ушағлың, ај ушағлың,
Сән бир чичәкли јаздың,
Узағдың һәр гајыңдан,
Сән кәдәр танымаздың.

О илләрмиш өмрүмүн
Ән фәрәһли илләри.
Бу һәјаты, варлығы
Мән дәрк едәндән бәри
Үзүм бир аң күлмәди.
Бәзән күлдүм, үзүмә
Аңчағ заман күлмәди.
Заман, мәнә вердијин—
Елин дәрди-сәриди;
Алнымын гырышығы,
Сачларымын ағлығы,
Гәлбимин кәдәриди.
Заман мәнән алдығын—
Ушағлығым, кәнчлијим,
Раһатлығым динчлијим,
Мәним азадлығымдыр,
Севинчим, шадлығымдыр.

Кәрбәланын јоллары карванларла долудур.
Бу јол печә јүз илдир «мүгәддәсләр» јолудур.
Бирчә ичим суја да бурда һәсрәтдир инсан,
Јоллар чадар-чадардыр, зәвварларын аһындан.
Әсән сәмум јели дә онларын аһ-вајыдыр.
Бу јолла кәлиб кедән «шәрәф» алыб гајыдыр
Нәчәфдән, Кәрбәладан.
Алдадыр өз-өзүнү бу јолларда мүсәлман.
О, елә эәни едир ки, онун бу зијарәти,

Сатын алыр чэннэти.
Зэни едир ки, сахлаыб имамларын жасыны
Газаныр бу дүнјада о бири дүнжасыны.
Додагында гэээли: «Дэрд чох... Тале зэбун..»
Мәһәммәд Фүзули дә јолчусудур бу јолун.
Гафиләдән кәнарда о тәк кедир, тәк кедир.
Бу јолларын дәрдини үрәјинә һәкк едир.
Фүзули дә кәнлүнү имамлара вердими?!
Хејр! Зәвварлар кими
Фүзули кетмир анчаг шәрәфчүн Кәрбалаја,
Өзү шәрәф апарыр о, бу күн Кәрбалаја.
Баш чатлајыр истидән... Көјдән јерә од јағыр.
Дәвәләр дә тәнтијиб јеријир ағыр-ағыр.
Карван кедир јол боју узаныб гатар-гатар.
Јеридикчә дәвәләр сәсләнән зынгровлар
Әрузун аһәнкени хатырладыр шаирә...
Хәјалында дүзүлүр кәлмәләр сәтирләрә:

«Мәнәм ки, гафиләсалари-кариевани-гәмәм.
Мүсафири-рәһи-сәһраји-мөһнәтү эләмәм.
Һәгир бахма мәнә, кимсәдән сагынма кәмәм,
Фәгири падишаһаса, кәдаји-мөһтәшәмәм...»

Бирдән јағыш башлады, һәрә гачды бир јана,
Бир будаг да тапылмыр адамлар далдалана.
Сулар галхыб енирди, сулар ашыб дашырды.
Бу вахт шаир бир кичик кәндә јахынлашырды.

Јаман гаралды ганы.
Шаирин үзүндәки о кәдәр тозларыны
Јаған о кур јағыш да силә билмәди фәгәт,
Онун кәдәрләринә дәм тутмушду тәбиәт.
Тәбиәт дә елә бил бу дәм она ағлады,
Фүзулинин дәрдинә, гәминә јас сахлады.
Онун ағ сагалындан дамчылар сүзүлүрдү.
Елә бу вахт гаршыда бир бөјүк гәср көрдү.
Дарвазаја сығынды, јох, јағыш кәсилмәди—
Шаир кедә билмәди.
Бирдән ачылды гәсрин пәнчәрәси...
Бу заман.

Бир сәс кәлди:
— Еј гоча, гапыда нә дурмусан?
Ичәријә кәлсәнә.
— Сағ олун!
О кәс јенә
Әл чәкмәди.
— Бујурун, сизә гурбандыр варым,
Аллаһын гонагына ачыгдыр гапыларым.
Ев саһиби һәрләниб өзү кәлди:
— Кәл бәри!
Фүзулини голундан чәкиб салды ичәри.
Онлар гәсрә кирдиләр,
О динчәлди... Шаирә һаһар да кәтирдиләр.
Бүтүн һаһар дәсткаһы гызыл габларда кәлди,
Гызыл пијаләләрдә ләззәтли меј верилди.

Чариллар,* нөкөрлөр, дүшдүлөр эл-ајага,
Нареси бир тарафдан гуллул етди гонага.
Гар зият ичинде парыл-парыл жанырды.
Ел бил нар дивардан бир күнөш боиланырды.
Таванда чил-чираглар, дөшөмөдө халчалар,
Гардәки зиятө шаһлар белә эл чалар.
Ев саһиб гонагдан сорду:
— Кимсән, нәчисән?
— Ади мусафирәм мән.
— Чох көзәл, е мусафир, антигбазам мән дүзү,
Надир шејләр јајыммаз мәним көзүмдән дүзү.
Кедәк сәнә көстәрим гијмәтли шејләрим.
Горујурам онлар көзүм, бәбәјим кими.
Онлар дуруб кечдиләр бир бәзәкли отага,
Ев саһиб көзәлти нәээр салыб гонага
Деди:—Гонаг, јахшы бах бурдакы даш-гашлар
О, бир үзүк көтүрүб шишә рәфдән бу ара
Деди:—Бах, бу үзүјүн гашына јахшы бах сән,
Шаһын да сарајында тапылмаз бу үзүкдән.
Гијмәти мин динардыр,
Белә надир бир инчи де һарда, кимдә вардыр?
Фүзүли көз учујла бахыб гајтарыр јенә
Үзүјү саһибинә.
— Инди бах бу гылынча, јахына кәл, јахшы бах.
Дәстәјинин бир дашы минчә динардыр анча.
Фүзүли гылынча да бахараг сәјмазјана

* Хидмәтчиләр.

Гајтарыр саһибинә.

Киши пәрт олур јенә:

— Инди дә дигтәт елә бу шәтрәнчә*, мусафир,
Өзү фил сүмүјүндән, дашлары инчидәндир.
Бир дашыны инан ки, јүз динара вермәрәм.
Бунлары султана да, шаһа да көстәрмәрәм.
Чилди гызыл сујума, чәкинамиш бир диваны
О, көстәрир шаһрә.

Энтигфүруш

— Белә бир китаб һаны?

Чилдиндәки гызылын јүз динар гијмәти вар.
Ичиндәки шәкилләр ағылы һејран гојар.

Фүзүли

— Киминкидир бу диван?

Энтигфүруш

— Киши, инсафын олсун, өзүн инди һардасан?

Фүзүли

— Сәнин евиндәјәм мән.

Энтигфүруш

— Демәк, онда китаб да мәнимдир.

Фүзүли

— Сәһв едирсән!

Бунун чилди сәниндир,
Ичиндәки дујгулар јәгин ки, өзкәниндир.

* Шаһмәтә.

Энтигфүруш

— Аһа, инди анладым, еј мусафир, хаглысан!
Мөвлана Фүзулинин диваныдыр бу диван!

Фүзули

— Ону чохму семирсэн?

Энтигфүруш

— Охумаг билмирәм мән!
Ев саһиби чүрбәчүр әләнчәләр, бәзәкләр,
Хара шаллар, ипәкләр,
Калагајлар көстәрир мусафирә далбадал,
Гучағында кәздирир шаирисә мин хәјал.
Ев саһиби көрүр ки, өз гәлбинә далараг
Онун дедикләринә фикир вермир һеч гонаг.

Энтигфүруш

— Сән еј намә лум инсан, сәнә бир суалым вар:
Көстәрдијим шејләрә шаһ өзү һејран галар.
Бу даш-гашлар, бу сүсләр
Сәнә бир зәррә гәдәр
Әсәр етмәди анчаг,
Сәнәки даш гәлбә бах.
Бәлкә, бәлкә еј инсан,
Сән мәндән дә варлысан?

Фүзули

Хејр, мән чох јохсулам.

Энтигфүруш

— Елә исә бәс нечин,
Бахыркән бу шејләрә
Гамашмады көзләрин?

Фүзули

— Үзү дәнүк дүнјада
Чох шејләр көрдүјүмдән
Ахыр кор олмушам мән.
Мән бу гоча дүнјада дәрд алыб, гәм јејирәм.
Одур белә шејләри мән көрә билмәјирәм.
Сән даш-гаш көстәрирсән мәнә, сөјлә үрәјин
Даш дејилми бәс сәнин?

Ганлы көз јашларыјла өмрү кәлиб кечәнин
Көзүндә бир гуруша дәјәрми үзүк гашы?
Мәнә даш көстәрмә сән, көстәр һести көз јашы!
Јохсул долансам да мән, вугарым әјилмәмиш,
Мәни дүнја сүсләри һејран едә билмәмиш.
Зијнәтә чох вуруама, зијнәт дүнја малыдыр,
Инсан өзү дүнјанын зијнәти олмалыдыр.
Бир дә... Дүзүнү билсән әшјаны көрмүрәм мән.
Бүтүн бу зијнәтләрин архасында кијәләнән
Бөјүк һадисәләри, мәналары көрүрәм.
Мәналар аләминдә мән ки, өмүр сүрүрәм.
Бах бу үзүк, јәгин ки, вахтилә бир көзәлин
Бармағында парлајыб... Һаны инди о кәлин?
Бәлкә онун үрәји артыг чохдан дајанмыш,

Ондан сонра бу үзүк нечә бармагда жанмыш?
Буну сатан о бәдбәхт нечин сатмыш көрәсән?
Бу үзүк алаңда дүшүндүнмү буну сән?
Бу үзүклә нечә тој, нечә бүсәт гурулмуш?
Аһ! Бу үзүк кимләрин нишан үзүк олмуш?
Нәһәјәт... һардан кәлиб дүшүмүш сәнин гәсрина?
Бәлкә мәним сөзләрим гәрибә кәлир сәнә?
Бах бу гылынч... Илк дөфә кимә төһфә верилмиш?
Бу, һансы бәдбәхтләрин көксүнә еидирилмиш?
Бу гылынчын устасы

Көрәсән нә көзләмиш
Өз чиркин әмәлиндән?
Буну дүшүнүрәм мән.

Өзүнү мәһв етмәјә силаһ жаратмыш инсан,
Бәлкә дә о гылынчдыр Ибраһими доғрајан?
Чалдыранда парламыш бәлкә биринчи кәрә,
Ган чиләмиш бу гылынч дәрәләрә, дүзләрә?
Бәли, дүзүнү билсән, әшјаны көрмүрәм мән.
Бүтүн бу зигнәтләрин архасында кизләнен
Бөјүк һадисәләри, мәналары көрүрәм.
Мәналар әләминдә мән ки, өмүр сүрүрәм.
Фүзули диваныны гызыла тутдурмусан,
Нәшјәсинә, чилдинә мин чүр бәзәк вурмусан.
Сәнин фикринчә, еј дост, шә'р, сәнәт һеч нәдир,
Бу китабын гијмәти бәзәк-дүзәјиндәдир.
Инди көрәк шаирин өзү нә дејир,—дејә

Башлады аста-аста диваны чевирмәјә.
Тапыб ахтардығыны о, охуду учадан.
(Ев саһиби сүзүрдү гонагы һејран-һејран.)
«**Чох төһфәхүр** гылма, **чәми-мал** илә, еј хачә, ким,
Симү-зәр чәмијјәти, әһли-гүрүр ејләр сәни.
Барикаһи гүрбдән, чәмијјәти-малу мәнал,
Һәр нә мигдар олса ол мигдар дур ејләр сәни».
— Кифәјәтдир, еј гоча, кифәјәтдир!—дејәрәк
Ев саһиби гишгырыр... Бир дәјирман дашы тәк
Ев башына доланыр, о итирир өзүнү.
Өјүндүкү шејләрә зилләјәрәк көзүнү
Дүшүнүр... Кәсик әлләр, кәсик башлар бир анда
Фәрјад едир, сәсләнир онун гулағларында.
Бу гылынчла доғранан камсыз өлән чаванлар,
Дилә кәлиб елә бил дејир: «Сәнә сөзүм вар:
Бизн нечин јығмысан тез ол, тез ол, чаваб вер?».
Бу даш-гашлар, гылынчлар гочаја һүчүм чәкир.
Камсыз кедән үрәкләр,
Үзүкләрин гашында јанан арзу, диләкләр
Мәлул-мәлул бојланыб ган ағлајыр елә бил.
Үзүкләрин гашлары

Инсан бахышларыдыр,
Бунлар сојуг даш дејил.

Дәһшәт алыр гочаны. Басыр ону сојуг тәр.
Бүтүн бу чаһи-чәләл, әлван бәзәк-дүзәкләр
Өзү өз ајағыјла топланмамыш бү гәсрә.
О, габыгдан чыхыбдыр һәр биријүн мин кәрә.

Мин фырылдаг, мин һијлә, мин ыфтира, мин јалан
Бурдакы зијнәтләрин асылыб гулағындан.
О, буңлары дүшүнүр, о, буңлары дүшүнүр.
Көзүндә һечә дөнүр
Мин һијлә һесабына топладыгы бу шејләр.
Дүшүр онун көзүндән бу зијнәтләр бир анда,
Гулағында сәсләнир бу шејләри аланда
Ешитдији наләләр, шикајәтләр, килејләр.
Тәзә көрүрмүш кими

Һејрәтлә сејр ејләјир
О, солуну, сағыны.

Тәәччүблә, диггәтлә сүзүр өз гонағыны.
О, әринә-әринә
Көзләрини зилләјир гонағын көзләринә.
Бу көзләрдә о көрүр һәр хилгәттин сиррини—
Көјүн, јерин сиррини, тәбиәттин сиррини.
Јох, јох, көрмүр, о дујур.
Бу көзләрдә охујур:
Бир үрәјин дүнјадаң сонсуз тәмәннасыны,
Инсанын илк ешгини, һәјатын мә'насыны.
Сәсләнир гулағында һикмәт долу сәтирләр,
Бу көзләрдә охујур башдан-ајаға гәдәр
Охуја билмәдији Фүзули диваныны.
Сәксәнир, бир үшүтмә тутур онун чаныны.
Бирдән о, хәбәр алыр:
— Дејин, адыныз нәдир?
— Мәһәммәд!

— Сәнәтиниз?
— Шаирәм.
— Шаир, шаир!
Аман аллаһ, ишә бах!
Фүзулисән јохса сән?
Сүкут...
— Сән кәрдишә бах!
Дајан, дејә о кечди јан отаға...

Бир аздан

Әлиндә бир медалјон о гајытды.
— Ah!.. Аман!..
Медалјону көрүнчә шаир донду јериндә.
Тәрпәнә дә билмәди, о учунду јериндә.
Бу, чаван Мәһәммәдин

Бу дүнјада јеканә
Дөвләтијди, варыјды.

Лејлаја бәхш етдији ана јадикарыјды.
— Сөјлә, бу сәнә һардан?

Мәним Лејлам сағмыдыр?
О, бу гәриб дијарда јенә дә дустагмыдыр?
— Сәбр ејләјин,— дејерәк, о ачды медалјону,
Шаир кәлди дәһшәтә,

Сарсытды һејрәт ону.
Медалјонун ичиндән Фүзули бојланырды.
Онун шаир көзләри мәш'әл кими јанырды.
Ә н т и г ф ү р у ш

— Бир бура бах, бура бах,

Бу далгын көзләрә бах, бу гөвси гашлара бах,
Адам да өз шәклиңә охшажармыш бу гәдәр?!
Зиләһиң шәклә көзләр:
... Башында көј арахчын, дурушунда эзәмәт,
Үзүндә гәм изләри, көзләриндә мөһәббәт.
Мөһәббәт, бу мөһәббәт топламыш жыгын-жыгын
Бир шаһрин гәлбинә дәрдини инсаилыгын.
О, бу дәрди, мөһнәти өзүнә дәрд санмамыш.
Эзаблара, јар олмуш, эзабдан усанмамыш.
Додагында ешгинин һезин иннатиси вар.
Башында бу мөһнәтин думаны вар, сиси вар.
Бахыб мәчһул нөгтәјә о дүшүнүр дәриндән,
Арзуларын шәләси сүзүлүр көзләриндән.
Нәләр кечир шаһрин хәјалындан бу анда,
Онун о дүјүмләнән мүгәввас гашларында
Ағсачлы гоча Шәргин дәрди јатыр елә бил.
Алнындакы ғырышлар адичә ғырыш дејил,
Өз халгынын кечдији изтираб јоалларыдыр!
Көздән ахан инчиләр дәвләтидир, варыдыр.
Гушгонмаз зирвәләри андырыр бу һалында,
Көз јашы һәлгәләнмиш елә бил саггалында.
Азәри дағларынын үзүндә көлкәси вар,
Онун гулагларында «Вәтән», «Вәтән»—сәси вар.
Бир көзүјлә күлүрсә, бир көзүјлә ағлајыр,
Елә бил голларыјла дүнјаны гучаглајыр.
Дүнјанын ағыр јүкү топланараг бир јерә
Јүкләнибдир елә бил һәмин бу чиянләрә.
Накам мөһәббәтинин үзүндә көлкәси вар,
Онун гулагларында «Вәтән», «Вәтән»—сәси вар.

— Бу мәним әксимдир, аһ!

Буну ким чәкмиш көрән?

— Буну сатан ушагдан сорушмушдум онда мән.
О деди ки, бу шәкли анам чәкмиш.

— Бәс һаны?

О, сагдырмы?

— Јох өлмүш...

Елә бил ки, дүнјаны,

Тәрнәтдиләр јериндән—

О, аһ чәкди дәриндән.

Бу аһдан көј тутулду, јел әсди, јер титрәди.

Гара кејди бағчалар, күл-чичәкләр титрәди.

— Аловлардан инсаны јалныз кечирир үмид.

Дүз ғырх ил үрәјимдә јашатдыгым бир үмид

Гуш олуб учду кетди бирчә анын ичиндә,

Сөндү үмид улдузум кәһкәшанын ичиндә.

Бәс һардадыр о ушаг?

— Бу јакын кәнддәндир о.

— Ады?

— Ады Фәзлиндир.

— Тәләјин гурғусуну дәрк еләмәк чәтиндир.

Јарәббим, ишә бах бир!

Лејла праг олса да ғырх ил мәним көзүмдән,

Өвладынын адыны алмыш тәхәллүсүмдән.

Сән бир тәсадүфә бах.

Мән дә Фәзли гојмушам өз оғлумун адыны

Адыма охшадараг...

Аһ!.. О, мәним шәклими нечә чәкмиш көрәсэн?
 Бу сирри, бу мө'чүзү анлаја билмирәм мәй.
 О ки, мәни көрмәмиш ахы о вахтдан бәри.
 Нечә дә јериндәдир үзүмүн чизкиләри.
 Бәли, јенә мәнәббәт!.. Мәнәббәт дада чатмыш,
 Мәнәббәттин күчүлә хәјалында јаратмыш
 О мәним сурәтими
 Бу күн олдуғум кими.

Мәзарыстан...
 Дәһшәтлидир бу ~~өлүләр өлкәси.~~
 Гаһ гаралыр... әјри-үјрү дашларын сых көлкәси
 Гәбирләрин үстү илә сүрүнүр илан кими.
 Бурда илләр, гәринәләр өтүшүр бир ан кими.
 Күн дөндүкчә бир гәриблик чулғалајыр һәр јери.
 Сиври мазар дашларынын узанан көлкәләри
 Доландыгча һеј доланыр гәбирләрин башына,
 Бурда заман әсәр етмир

Бир вахт чанлы оланларын—

Бу дашларын јашына.

Бу көлкәләр... Бу көлкәләр бир рә'јамы, јухуму?
 Өлүләрин хәјалымы, руһуму?

Бир әбади суаллардыр бу әбади сүкунәт:

«Һардан кәлиб, һара кедир әзәл күндән бу
 хилгәт?

Бир мәзарын башы үстдә дајанмышдыр үч нәфәр,

Бу паришан, учуг гәбрә зилләнибдир нәзәрләр.
Ятыр бурда Фүзулинин мәнһәббәти, севкиси,
Ятыр бурда бир үрәжин әбәди һичран сәси.
Ятыр бурда додагларда нәғмә олан бир диләк,
Ятыр бурда әсрләрә һарај салан бир диләк.
Гоча шаир әлләрини чарпазлајыб дајанмыш,
Алтмыш иллик өмрү онун елә бил ки, бир анмыш.
Јашадығы ајлар, илләр көз јашына дөнәрәк
Ахды онун көзләриндән бир андача инчи тәк.
Илк кәнчликдән о, дағланды, дағ кәтирди јүз

дағы.

Гадир ешгин, мәнһәббәтин әли илә јаздығы
Һәсрәт, һичран китабы—
Бүтүн дәрди, әзабы
Варағланды көзүндә,
Тамамланды бу күндә.
Көзләриндән ахан јаш
Дүшдү гәбир дашына,
Дәлик-дәлик олду даш.
Көзләриндән ахан јаш
Онун һичран китабына нөгтә гојду, гапанды.
Севәнләрә тимсал олду бу ешгин илк, сон анды!
Көлкә дүшүр үзләрә.
Лејла илә сон кәрә
Видалашыр Фүзули
Өнүб гәбир дашыны.

Күлөкләрми гурудур
Көзләринин жашыны?
Жоллар, изләр гаралыр,
Гәбристанлыг бош галыр.
Онлар кедир, архадан
Бир сәс кәлир бу заман,
О, нә дејир? Бәлкә дә, о, руһудур Лејланын?
Фүзулини сәсләјир, ишинә бах дүнјанын.
Шаир дөнүр архаја, гәбирләрә баш әјир,
Ајаглары кетсә дә гәлби кедә билмәјир.
Әнтигфүруш жапышыб гонагынын голундан
Чәкиб апарыр, кедир о, пәришан-пәришан.
Гоча бу вахт чыхарыб медалјону чибиндән:
— Огул, буну сәнә мән
Багышлајырам,— дејә,
Верир ону Фәзлијә.

ТАУН

Учалдын гәбрим, еј бидәрдләр, санкы мәләмәтдән
Ки, мәлүм ола дәрд әһлине гәбрим ол әләмәтдән...

Мүгәддәс Кәрбәләја бәла кәлди, бир бәла.
Бир һәфтәдә гочалыб әлдән дүшдү Кәрбәла.
Таун кәлди, нә кәлди, бу бәланы, бу дәрди,
Илаһинин өзүмү бу дијара көндәрди?
Гијамәтдир бәлкә бу? Чатыб дүнјанын сону?
Илаһинин өзүмү мүгәддәсләр јурдуну

Белә чапды, талады, онун гара нәфәси
Дилсиз даша чевирди тохундуғу һәр кәси.
Бир дирилик гојмады бир һәфтәдә өлкәдә,
Бу, көјләрин јерләрә гәзәбијди бәлкә дә.
Бәлкә дә Кәрбәладан «шәрәф» алыб учалан,
Һөрмәти сатын алан
Вичдан тачирләринин әмәлијди бу бәла?
Олду өлүм јатағы бу мүгәддәс Кәрбәла!
Күчәләри, евләри, таун кәзир бирбәбир,
Бир гара кабус кими о, һәр јерә баш чәкир.
Обалардан обаја, елдән елә кечир о.
Һәр көзүнә дәјәни ораг кими бичир о.
Бу јердә таун олду јерин, көјүн һакими,
Көјдә учан гушу да вурду илдырым кими.
Гурујур кур чешмәләр, гурујур ахар сулар,
Јатагларда мәләшир јетим галан гузулар.
Төјләләрдә бөјүрүр сағылмамыш инәкләр,
Солур бағда ағачлар, бағчаларда чичәкләр.
Таун сарыр чөлләри бир гара булуд кими,
Кедә-кедә адамлар сәпәләнир тут кими.
Бир бах... чан верәнләрин донуг бахышларына,
«Улу» зијарәткаһын о дилсиз дашларына
Үзүнү сүртүб ондан ничат истәјир онлар—
Лахта-лахта ган гусур тауна тугуланлар.
Зәвварлара өлүмдән бу јер әрмаған верир,
Шәрәф үчүн кәләнләр «шәрәф» алыб чан верир.

Бир дахманын өнүндэ топа-топа адһаа,р,
Бир-биринэ зиллээнн көзлэрдэ бир суал вар:
Шаир јатыр хэстэдир,
Дејирлэр чан үстэдир.
Әсмэ, күдэк, өтмэ, гуш, ганад сахла амандыр.
Һардан кэлди бу андыр.
Бу таун, бу зәһримар?
Көзлэрдэ мин суал вар:
— Көрән шаир нечәдир?...
Ғајаларда сәсләнән күләкләр дэ инләјир.
Көј дэ, јер дэ инләјир.
Инләјир һезин-һезин,
Елә бил хәбәр алыр һаһыны Фүзулинин.
Пычылдашан јарпаглар сорур бири-бириндән:
— Шаир нечәдир көрән?
Онун һалы јамандыр,
Әсмэ, күләк, өтмэ, гуш, ганад сахла амандыр.
Инсафыңыз бәс һаны?
Ше'ријә милјоналары јухудан ғалдыраны
Јухудан ејләмәјин!
Бу балача дахманын ғаршысында баш әјин!
Сәнин күчүн, еј таун, нејләјәчәк шаирә?
Зәһмәт чәкмә бош јерә!
О, өлүмү өлдүрүб сәнәтијлә, сөзүјлә,
О, бир чаһан кәтириб бу чаһана өзүјлә...
Лејләја чатмаса да о, чохдан кама чатмыш,

Ахан көз јашларыјла о, бир чешмә јаратмыш.
Буна: «ешг чешмәси» деди бүтүн озанлар.
Буну ичән һәјаты, бу дүнианы тез анлар.
Шаир јатыр амандыр,
Онун һалы јамандыр.
Онун өмрү әбди,
Таунунку бир андыр.
Дахманын ғабағында топа-топа адамлар...
Һәр көздә бир суал вар:
Јаман баһа отурду таун бу бәдбәхт елә.
Онун дәһшәтләрини јазмағ үчүн дэ белә
Фүзули сөзү кәрәк, Фүзули ше'ри кәрәк.
Һаны елә бир һүнәр, һаны елә бир үрәк?...
Таун мин-мин инсаны бир күндә верди бада,
Таунун дәһшәтләри һамыны сарсытса да,
Шаирин дахмасындан әл чәкмәјир бир нәфәр.
Ичәријә зилләниб суал долу нәзәрләр.
Һамы дикиб көзүнү ағ чалмалы һәкимә,
Һәким хәчәләтиндән баһа билмир неч кимә.
О, нә десин, нә десин?
Нечә чарә ејләсин
Бу чарәсиз хәстәјә?
Күман кәлмир бир шејә—
Онун күчү зәифдир хәстәлијин күчүндән,
Онун јанағларына ахыр көз јашы дән-дән.
Елә бу вахт дахмадан јанығлы бир сәә кәлир,

Һамы, һамы һейрәтлә сәсә тәрәф чеврилир:
— Мән инди о дүнјаја учачағам гуш кими
Һәким, сәнин јеринә гој мән дејим дәрдими:
«Ешгдән чанымда бир пүнһан мәрәз вар, еј

Һәким,

Хәлгә пүнһан дәрдим изһар етмә, зинһар, еј

Һәким.

Вар бир дәрдим ки, чох дәрмандан артыгдыр

мәнә.

Гој мәни дәрдимлә, дәрман ејләмә, вар, еј һәким.

...Кәл мәним тәдбири-биһудәмдә сән бир сә'ј гыл,

Ким олам бу дәрдә артыграг кирифтар, еј

Һәким!..

...Рәнк чәкмә, сийһәт үмидин Фүзулидән көтүр,

Ким, гәбул-сийһәт етмәз бөјлә бимар, еј һәким...»

Гапады көзләрини јана-јана Фүзули,

Зүлмүндән усандығы бу чаһана Фүзули.

О, һәр чөврә, чәфәјә синә кәрди, дајанды,

Јанмады тәк һәјатда, өләндә дә о, јанды!

Јанды, јанды сәнәткар,

Күлә дөнәр јананлар.

Күлә дөнмәди анчаг, күнә дөндү Фүзули.

Јалныз күндүзләр дејил, кечәләр дә дәмбәдәм

Көзләриндә бир аләм,

Вәтәнин көзләриндә күлүмсүндү Фүзули.

Бүтүн шәһәр јана-јана

Бир сел кими ахыб кедир гәбристана, гәбристана.

Фүзулинин архасынча кедир һамы бу сон дәмдә,

Елин дәрди, елин гәми бирләшибдир бу матәмдә.

Табут кедир... Бу ағрыдан үрәкләр дә гана дөнүр,

Чәназәнин архасынча арам-арам ел сүрүнүр.

Бир ора бах, бир ора бах:

Мејитләри адлајараг

Бир мејити дәфн етмәјә кедир онлар.

Кедир, кедир инсан сели гатар-гатар.

Һиндистандан, Түркіјәдән, Азәрбајчан сәлә-
риндән,

Иран, өзбәк маһалындан, Түркмәнистан чәллә-
риндән

Мин-мин инсан сели кәлмиш «О мәнимдир,
мәним»—дејә:

Фүзулини гәбр евинә—сон мәскәнә өтүрмәјә.

Шаир кедир... Бу күн дуа әвәзинә һәзин-һәзин

Охујурлар «Шәби-һичран» гәзәлини Фүзулинин.

«Шәби-һичран... јапар чаным, төкәр ган чешми
кирјаным,

Ојадар хәлги әфганым, гара бәхтим ојанмазмы?»

Бу бир гәлбин сәси дејил, милјон гәлбин бир
сәсидир,

Өмрү-күнү әсарәтдә кечән халгын наләсидир.

«Шәби-һичран», гоча Шәргин өз варлығы, өз
адыдыр.

Мәһкум одан милләтләрин «јандым!» дејән
фәрјадыдыр.

Көнүл гәмли, көзләр нәмли, баш ашағы кедир
һамы,

Шаирә ел мәһәббәти апарыр бу издиһамы.
Чоху елә кедә-кедә јыхылдығы јердә галыр,
Таун күләүр гәһгәһәјлә, өлүмләрә о, әл чалыр.
Өлүм белә кәлә билми издиһама горху, һәдә.
Шаирә ел мәһәббәти галиб кәлир өлүмә дә.
«Шәби-һичран» дејә-дејә чатыр онлар гәбрис-
тана,

Шәргин гоча бүлбүлүнү дәфн едирләр јана-јана.
Бәс о кимдир,—о пурвугар?
Гәбрин үстә сон торпағы сәпәләјән о ихтијар?
Саггалындан дамчы-дамчы ахыр онун көз
јашлары,

О, әјрәк гәмәтини гәбрә сары
Өпүр гәбрин торпағыны, бирдән-бирә
Үзү үстә дәјир јерә.
Аһ! О да мы тәслим етди өз чаныны бу тауна!
Бәли, достун гәбри үстә чатды онун өмрү сона.
Достлар, кәлин бир таныјын сиз дә ону,
Әбдүл Кәрим мәзарда да тәк гојмады өз достуну.
Фүзулинин дәрдләридир,—деди, мәним өз
дәрдләрим,

Фүзулинин дәрдләрини өмрү боју өтдү Кәрим.

Көнүл јахан неј сәсиндә, о, нәғмәјлә өмүр сүрдү.
Өләндә дә һәмнин о неј көксү үстә көрүнүрдү.

Е П И Л О Г

Фүзулимиз гәдим Ираг торпағында раһат јатды.
Кәрбәлада икинчи бир Кәрбәланы о, јаратды.
Өтдү ајлар, өтдү илләр, дүнјанын һәр бучағындан
Бу мәзары зијарәтә ахын-ахын кәлди инсан.
Бу мәзарла Ираг чатды даһа бөјүк шан-шөһрәтә,
Мүсәлманлар кәлирдисә Кәрбәланы зијарәтә
Инди бүтүн дүнја үчүн зијарәткан олду бу јер.
Шәрафәтли бир дијара шәрәф верди бизим шаир.
Бүтүн динләр, тәригәтләр бирләширди бу
мәзарда,

Кәләнләрә, кедәнләрә
Кәрбәладан милјон кәрә
Даһа артыг шәрәф верди бу мәзар да.
Фүзулинин доғум күнү бәлли дејил бир инсана.
О кәләндә бу чаһана
Ким билди ки, Азәрбајҗан торпағына күн
доғулду.

Анчаг онун өлүм күнү ән бөјүк бир тарих олду.
Һамы бир чүр доғулмурму доғуларда? Тәләјә
бах!

Өләндәсә һәрә бир чүр өлүр анчаг.

Өлдүн, о замандан кечди дөрд жүз ил,
Жаныр гэлбимиздэ сәнәт чырағын.
Дөрд мин ил кечсә дэ саралан дејил,
Сәнин сөз күлшәнин, сәнин сөз бағын.

Әсрләр өтсә дэ о вахтдан, сәнин
Һәр дәрдин, һәр гәмин бизә танышдыр.
Гәлбиндән од алан сәтирләринин
Истиси һәлә дэ сојумамышдыр.

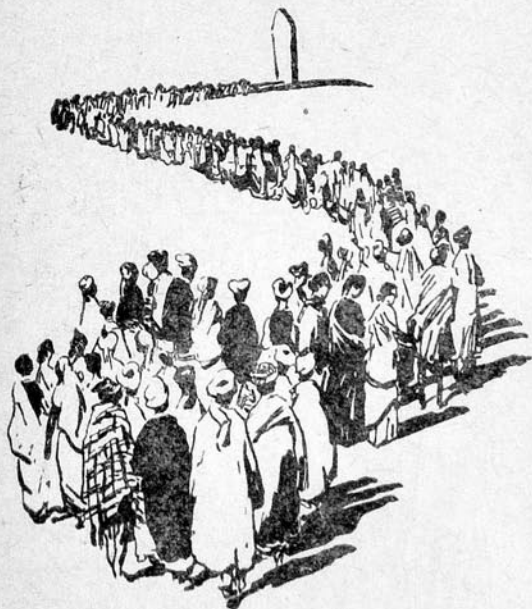
Сәни јашадан да сөз һүнәриндир,
Нәгмәләр јаранды аһу зарындан.
Кәдәрин бөјүкдүр, ешгин дәриндир,
Доғулдун вәтәнин јараларындан.

Ешгин бир үммандыр, арзун бир аләм,
Нә вар ки, јазмаға беш-он гәм олса.
Јазыб дәрдләрини гуртара билмәм
Мәним һәр кирпичим бир гәләм олса.

Өмрүнү аһларла вермәдин бада,
Арзу дәрјасында бир јелкән олдун.
Заман өзкәсини јандыранда да,
Алышан о олду, јанан сән олдун.

Ағладын, јайылды сәсин һәр јана,
Бүлбүл бағчаларда өтдү.—дедиләр.
Кәләндә Мәһәммәд кәлдин чаһана,
Кәдәндә: Фүзули кетди, — дедиләр.

Мај—декабр, 1958.
Нуха—Бакы.

Вагабзаде Бахтияр Махмуд оглы

Ш А Б И - Х И Д Ж Р А Н

(Вечер разлуки)

(на азербайджанском языке)

Редактору *Илјас Тапдыг*

Бэди редактору *Ј. Агајев*

Техн. редактору *В. Авадејева*

Корректору *Л. Балајева*

Чапа имзаданмыш 16/Х1 1953-чу ил.

Форматы 70×92¹/₄—1,68=3,9 ч. в.

Һесаб нэшр. в. 4,3+6 япышдырма шэкил.

ФГ 10751 Тиражы 5000. Сифарыш 463.

Гијмэти 3 ман.

Ушагкэнчнэшр. Багы, Фиолетов күчэси, 8.

Азэрбајчан ССР Мәдәнијјәт Назирлијини

«Гызыл Шәрт» мәتبәәси.

Багы, Һәзи Асланов күчәси, 80.

12517-72H

3 маһ.